

**Қазақстанда 2030 жылға дейінгі Тұрақты даму
мақсаттарын (ТДМ) іске асыру жөніндегі
көрсеткіштердің ұлттық жүйесі**

Шілде, 2022 жыл

Мазмұны

Әдістеме.....	2
Қысқартулар тізімі	3
Негізгі нәтижелер	5
Мақсат 1 - Барлық жерде кедейлікті оның барлық түрлерінде тоқтату	9
Мақсат 2 - Аштықты жою, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тамақтануды жақсарту, сонымен қатар тұрақты ауыл шаруашылығын ілгерілету.....	12
Мақсат 3 - Салауатты өмір салтын қамтамасыз ету және барлық жастағы адамдардың әл-ауқатын арттыру.....	16
Мақсат 4 - Жан-жақты және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығына өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ынталандыру	22
Мақсат 5 - Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және барлық әйелдер мен қыздардың мүмкіндіктерін кеңейту	26
Мақсат 6 - Барлығына су ресурстары мен санитарияны қол жетімділікті және тұрақты басқаруды қамтамасыз ету	30
Мақсат 7 - Барлығына арзан, сенімді, тұрақты және заманауи энергияға қол жеткізуді қамтамасыз етіңіз.....	32
Мақсат 8 - Прогрессивті, инклюзивті және тұрақты экономикалық өсуге, толық және Өнімді жұмыспен қамтуға және барлығына лайықты жұмысқа ықпал ету	34
Мақсат 9 - Тұрақты инфрақұрылымды құру, инклюзивті және тұрақты индустрияландыруға жәрдемдесу және инновацияларды ынталандыру.....	36
Мақсат 10 - Елдер ішіндегі және елдер арасындағы теңсіздіктің төмендеуі	38
Мақсат 11 - Қалалар мен елді мекендерді ашық, қауіпсіз, өміршең және тұрақты ету.....	41
Мақсат 12 - Тұтыну мен өндірістің ұтымды модельдерін қамтамасыз ету	43
Мақсат 13 - Климаттың өзгеруіне және оның салдарына қарсы шұғыл шаралар қабылдау	45
Мақсат 14 - Тұрақты даму үшін мұхиттарды, теңіздер мен теңіз ресурстарын сақтау және ұтымды пайдалану.....	47
Мақсат 15 - Жердегі экожүйелерді қорғау, қалпына келтіру және тұрақты пайдалануға ықпал ету, ормандарды ұтымды басқару, шөлейттенумен күресу, жердің деграациясын тоқтату және қалпына келтіру және биоәртүрліліктің жоғалуын тоқтату	49
Мақсат 16 - Тұрақты даму мүддесі үшін бейбіт және инклюзивті қоғамға жәрдемдесу, барлығына әділеттілікке қол жеткізуді қамтамасыз ету және барлық деңгейлерде тиімді, есеп беретін және инклюзивті институттар құру.....	51
Мақсат 17 - Іске асыру құралдарын нығайту және орнықты даму мақсатында жаһандық әріптестікті жандандыру.....	55

Әдістеме

- Қазақстанда «АРГО Азаматтық қоғамын дамыту қауымдастығы» және «СИОМ» қоғамдық пікірді зерттеу орталығымен бірлесіп People ' s Scorecard (PSC) ұлттық зерттеуін жүргізді;
- Зерттеу әдістемесін Action for Sustainable Development әзірледі. Бұл ұйымның сарапшылары азаматтық қоғам тұрғысынан People ' s Scorecard (PSC) тәсілін қолдана отырып, ТДМ-ны ұлттық деңгейде жүзеге асырудағы прогресті салыстырмалы түрде талдайды.
- Зерттеу әдістемесі көрсеткіштер жүйесі бар сауалнаманы пайдалана отырып, тұрақты дамудың әрбір мақсатын іске асыру процесін сапалы бағалауға негізделген;
- Зерттеу нысандары: азаматтық қоғам ұйымдары, сарапшылар, академиялық қоғамдастық өкілдері, журналистер, қоғамдық көшбасшылар және бастамашыл азаматтар;
- Сауалнама негізінде әзірленді www.cognitiforms.com сауалнамаға қатысушылар тиісті сілтемені басу арқылы сауалнаманы толтырды.

Сауалнамаға еліміздің әртүрлі секторларының 61 өкілі қатысты: үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық бірлестіктер, академиялық және білім беру ұйымдары, медиа және бизнес. Сауалнама үлгісі гендерлік теңдестірілген: сауалнамаға қатысушылардың арасында әйелдердің 54% және 46% ерлер қатысты. Сауалнамаға қатысушылардың жасының сипаттамалық статистикасының көрсеткіштері ең жас 20 жаста, ең үлкені 81 жаста, орташа жасы 46 жаста екенін көрсетеді. Осылайша іріктеме өкілдік болып табылады, яғни Қазақстанның азаматтық қоғамының түрлі әлеуметтік-демографиялық топтарын білдіреді.

Деректер Action for Sustainable Development сарапшылары әзірлеген әдістеме мен сауалнамаға сәйкес жиналды. ҚПЗО мамандары платформада сауалнама енгізді www.cognitiforms.com. бұдан әрі сауалнаманың белгіленген сауалнамасына сілтеме барлық әлеуетті қатысушыларға жіберілді – бұл Қазақстан жұртшылығының әртүрлі салаларының өкілдері, өз қызмет салаларындағы сарапшылар. Сауалнама 2022 жылдың 14 мамыры мен 27 маусымы аралығында өтті.

Сауалнамадан өткен сарапшылардың жеткілікті бағаларын жинағаннан кейін, сауалнама нәтижелері Action for Sustainable Development ұсынған әдістемеге сәйкес өңделді. Өңдеу процесінде әр көрсеткіш бойынша бағалаудың орташа мәндері есептелді, содан кейін әрбір жеке ТДМ

бойынша орташа мән есептелді, содан кейін алынған нәтижелер пайызбен ауыстырылды.

Сауалнаманың сандық деректерін өңдеу процесінен кейін сарапшылар алынған нәтижелерді талқылауға шақырылды. Талқылаулар Zoom платформасындағы кездесулер арқылы онлайн форматта өтті. Осы кездесулерде сарапшыларға сауалнама нәтижелері бойынша алынған әрбір ТДМ жетістіктерінің пайызын талқылау ұсынылды. Сарапшылар нәтижелерді өзгертуді немесе сол күйінде қалдыруды ұсынды, барлық шешімдер олардың практикалық тәжірибесіне негізделген сараптамалық пікірлер мен ойларға негізделген. ТДМ жетістіктерін бағалау бойынша сауалнама нәтижелерін талқылау және валидациялау бойынша барлығы 10 онлайн кездесу өткізілді. Сарапшылар ұсынған барлық ұсыныстар осы есепте берілген.

Қысқартулар тізімі

АӘК-атаулы әлеуметтік көмек;
Демократиялық институттар және адам құқықтары жөніндегі ДИАҚБ-бюро;
ЖІӨ - жалпы ішкі өнім;
АИТВ - адамның иммун тапшылығы вирусы;
ЖЭК - жаңартылатын энергия көздері;
ЭРЖК - энергетикалық ресурстардың жаңартылатын көздері;
ЖОО-жоғары оқу орны.
ГТО - генетикалық түрлендірілген организмдер;
ТМККК - тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі;
ЕАЭО - Еуразиялық экономикалық одақ;
БФАЖ - бірыңғай фармацевтикалық ақпараттық жүйе;
ТК - тұрғын үй кешендері;
ТКШ - тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық;
СӨС - салауатты өмір салты;
АЖ - ақпараттық жүйе;
ДДҚАЖ - «Дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету» ақпараттық жүйесі;
СРИБ - су ресурстарын интеграцияланған басқару;
ӘКЖК -БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенциясы;
ҚТЖ - Қазақстан темір жолдары;
ЖРК - жеңіл рельсті көлік;
ҚР ДСМ - Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі;
ЕТЖ - ең төменгі жалақы;
АҚДМ - Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі;

ШОБ - шағын және орта бизнес;
ЖӨБ - жергілікті өзін-өзі басқару;
КЕҰ - коммерциялық емес ұйым;
НҚА - нормативтік құқықтық актілер;
ҮЕҰ - үкіметтік емес ұйым;
ЕҚЫҰ - Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі ұйым;
ШМ - шектеулі мүмкіндіктер;
БҰҰ - Біріккен Ұлттар Ұйымы;
ЕҚТА - ерекше қорғалатын табиғи аумақтар;
МӘМС - міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру;
ҚҚ - қоғамдық қор;
ЭЫДҰ - экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымдары;
ОGP - Open Government Partnership;
АМСК - алғашқы медициналық-санитарлық көмек;
РАО - радиоактивті қалдықтар;
ҚР - Қазақстан Республикасы;
МҚС - мемлекеттік қызметтер стандарты;
БАҚ - бұқаралық ақпарат құралдары;
ЖИТС - жүре пайда болған иммун тапшылығы синдромы;
КСРО-Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы;
ООО - орта оқу орны (орта кәсіптік білім беретін білім беру мекемесі);
ХӨОТ - халықтың әлеуметтік осал топтары;
АҚШ - Америка Құрама Штаттары;
ОСО - ойын-сауық орталықтары;
FATF - financial Action Task Force on Money Laundering (FATF) - қылмыстық кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл саласында әлемдік стандарттарды әзірлеумен айналысатын үкіметаралық ұйым;
ОА - Орталық Азия;
АБҚО - Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы;
ТДМ - тұрақты даму мақсаттары;
ШЫҰ - Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы;
ДНЭТ - диспансерлік науқастардың электрондық тіркелімі;
ЭЭ-электр энергиясы;
ЮНФПА (UNFPA) - Біріккен Ұлттар Ұйымының Халық қоныстану қоры.

Негізгі нәтижелер

2015 жылы БҰҰ деңгейінде қабылданған тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) бүгінде әлемдік қауымдастықтың ХХІ ғасырдағы адамзаттың алдында тұрған қиындықтарға, соның ішінде қақтығыстарға, кедейлікке және қоршаған ортаның деградациясына жауабы болып табылады. Қазақстан үшін барлық дерлік ТДМ маңызды - олардың көпшілігі бойынша арнайы бағдарламалар бар және прогреске қол жеткізілді. Алайда, оларды жекелеген секторлар бойынша қарастыру олардың арасындағы байланысты, сондай - ақ елдің экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларының жергілікті қоғамдастықтар мен халықтың рөліне, табиғи әлеуеттің жай-күйіне байланысты өсіп келе жатқан проблемаларға тәуелділігін-елдің болашақ дамуы үшін де, климаттық тұрақтылыққа және басқа да жаһандық мақсаттарға қол жеткізу үшін негіз болып табылмайды.

Сарапшылар SDG бағдарламаларын бағалау және іске асыру үшін экожүйе/бассейн тәсіліне негізделген барлық тақырыптық мақсаттар мен бағдарламаларға неғұрлым жан-жақты және терең талдау жасауды ұсынады. Табиғи экожүйелер негізінде ТДМ-ны оқшаулау (Қазақстан үшін - су бассейндерінің экожүйелері негізінде) барлық мақсаттарға неғұрлым дәл және негізделген сандық және сапалық мәндерді береді, қолданыстағы басқару жүйелері мен «әдеттегідей бизнесті» түзету үшін негіз жасайды. Балқаш көлі бассейнінің мысалында жүргізілген пилоттық зерттеу (Қазақстан аумағының Ұлыбританиядан, Нидерландыдан, Бельгиядан, Даниядан және Швейцариядан асатын бестен бір бөлігі) ТДМ-ға халықтың және бизнестің кең ауқымын даму бағдарламаларына тарту үшін неғұрлым жоғары мәртебе мен практикалық мән беру үшін жаңа мүмкіндіктер көрсетті ¹. Экономикалық, әлеуметтік және табиғатты қорғау бағдарламаларын жоспарлау мен іске асыруда экожүйелік тәсілді қолдану сонымен қатар Орталық Азияның, Ресейдің және Қытайдың көршілес елдерімен сектораралық ынтымақтастық пен трансшекаралық бағдарламалар үшін маңызды біртұтас тірі организмдегідей барлық ТДМ арасында күшті логикалық байланыстар орнатуға мүмкіндік береді.

Жалпы, жүргізілген сараптамалық бағалаулар ТДМ орындау және басқару жүйелерін жетілдіру жөніндегі бағдарламаларды талдау кезінде неғұрлым кең көзқарас қажеттігін көрсетті.

---

¹ Ecosystem and Social-based Approach for SDGs (Pilot Study on localizing SDGs in Kazakhstan)

https://docs.google.com/document/d/1ULFBxNiu_Yc2ovnaclxDmn_yH1pAsILW/edit?usp=sharing&ouid=117757554318930373028&rtpof=true&sd=true

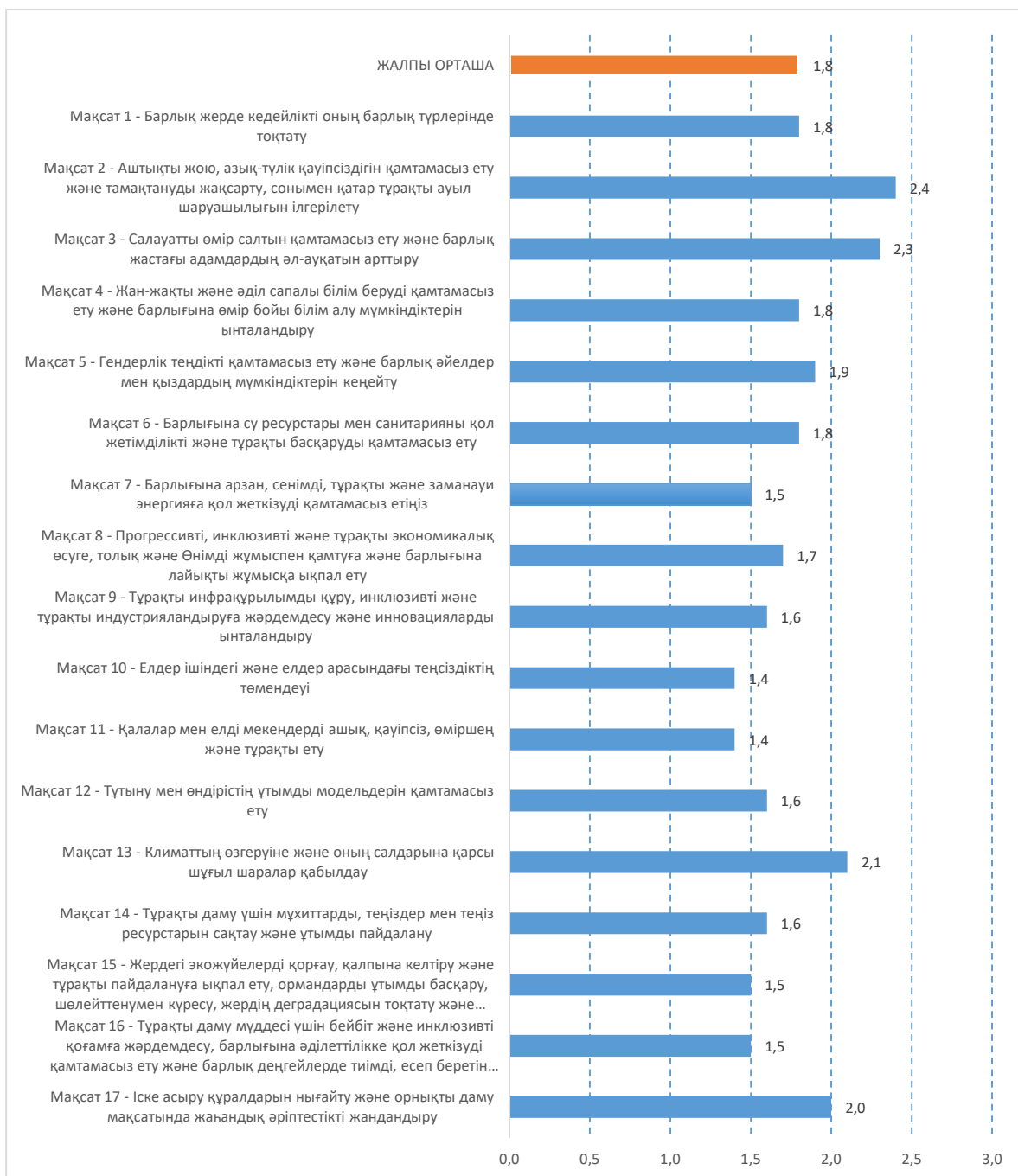
Экосистемный и социальный подход к достижению ЦУР (пилотное исследование по локализации ЦУР в Казахстане)

<https://docs.google.com/document/d/1vMs8yQ60EbyA45dzOZ67b0mBko2D9peP/edit?usp=sharing&ouid=117757554318930373028&rtpof=true&sd=true>

Төменде 1-суретте сауалнаманы бағалауға негізделген қорытынды нәтижелер келтірілген, бұл орташа ұпайлар (1,8).

2-суретте сауалнаманы бағалауға негізделген жалпы нәтижелер де көрсетілген, бірақ пайызбен, орташа есеппен 35%.

Сауалнама жүргізілгеннен кейін нәтижелер сарапшылармен кездесулерде талқыланды. Сарапшылар өздері маманданған мақсаттар туралы өз пікірлерін берді. Нәтижесінде жалпы шот кейбір мақсаттар үшін төмендетілді. Жалпы көрсеткіш 35%- дан 32%- ға дейін төмендеді. Салыстырмалы деректер 3-суретте көрсетілген.

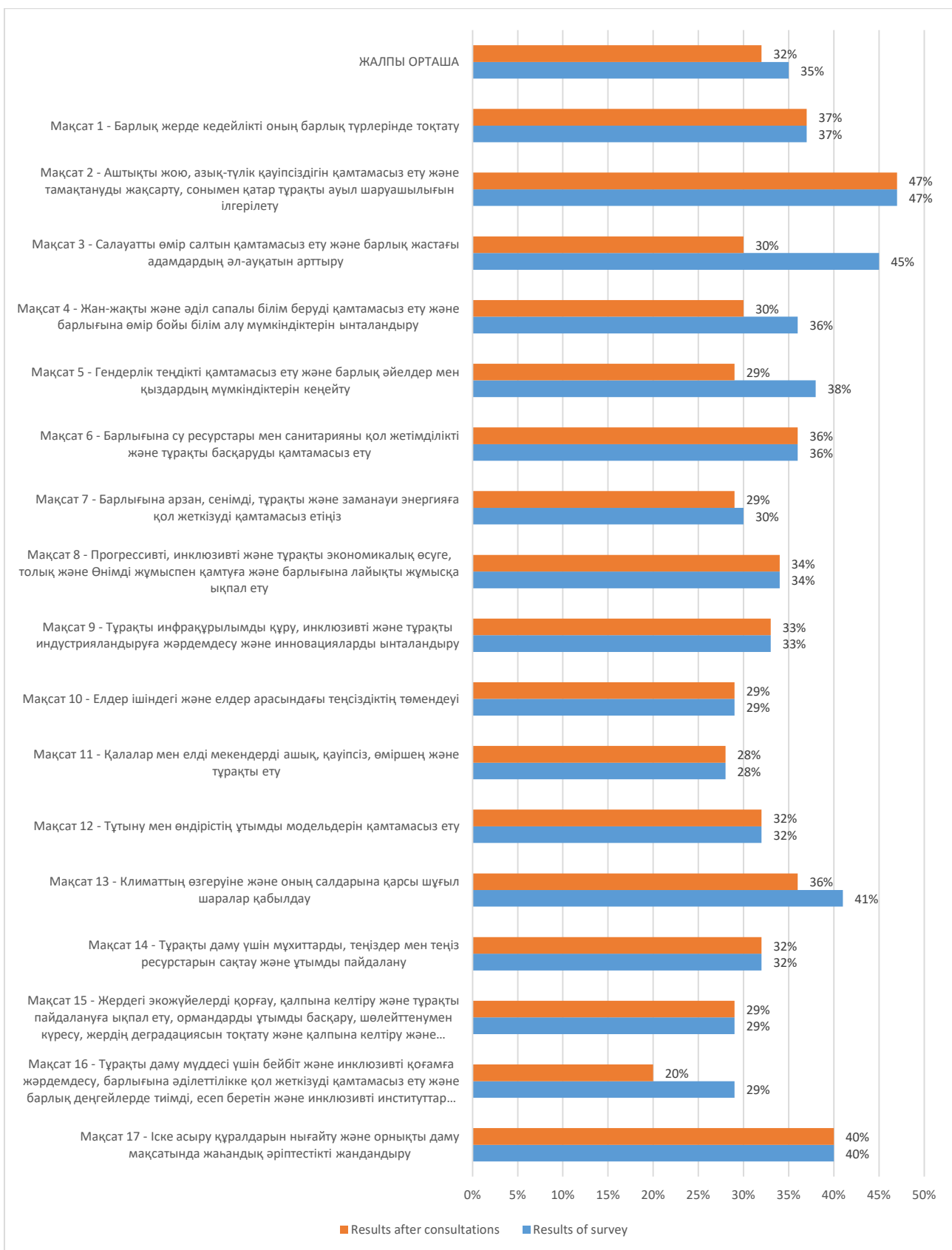

Сурет 1. Сауалнаманы бағалауға негізделген нәтижелер, орташа ұпайлар

Сурет 2. Сауалнаманы бағалауға негізделген нәтижелер, %

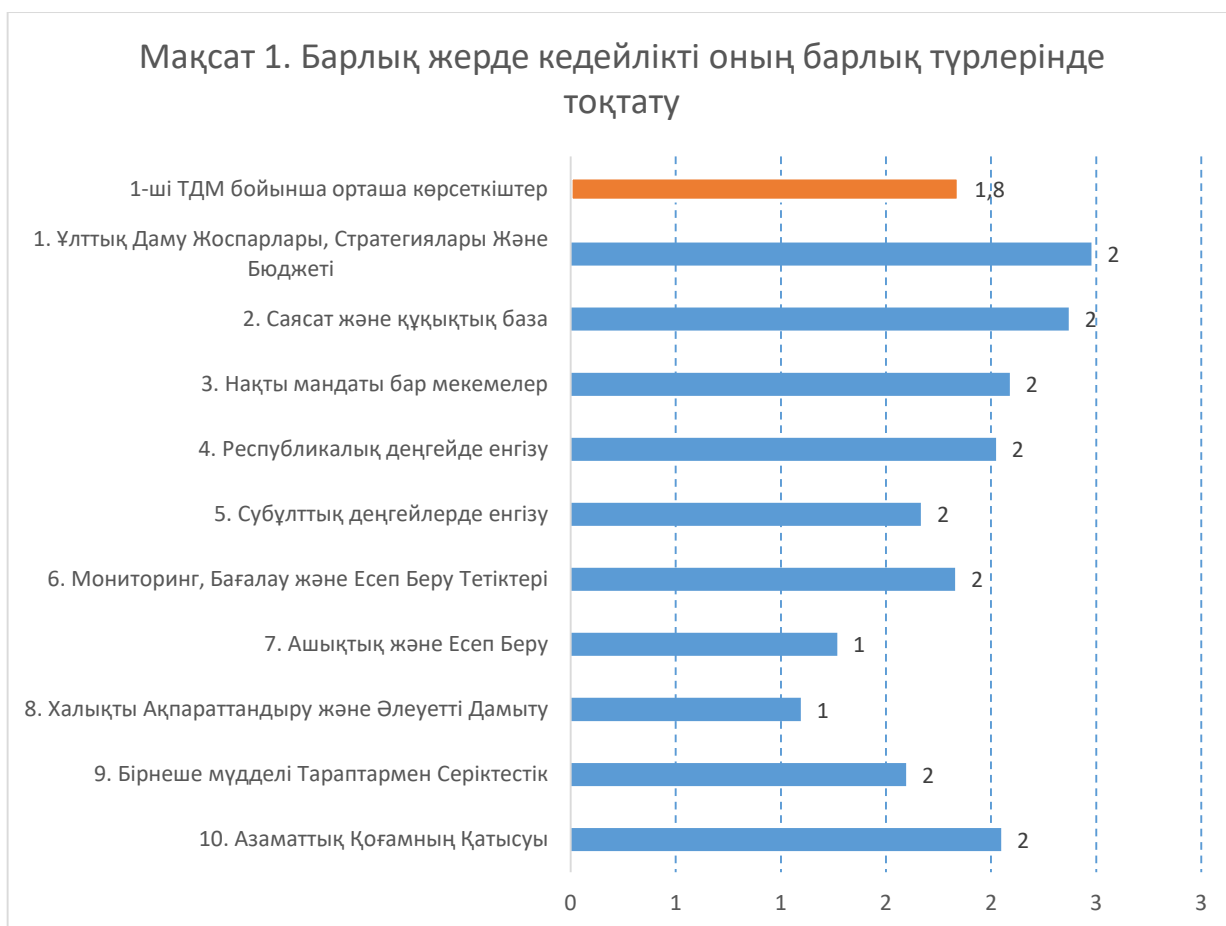

Сурет 3. Салыстырмалы бағалау деректері, %

Мақсат 1 - Барлық жерде кедейлікті оның барлық түрлерінде тоқтату

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-37%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-37%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Халықтың кедей топтарын тиімсіз мемлекеттік қолдау (жәрдемақылардың төмен мөлшері, білім алуға қолжетімділіктің жеткіліксіздігі, мүгедектігі бар адамдар үшін кедергісіз ортаның болмауы, қалыпты тұрғын үй жағдайларының болмауы, жұмыссыздықтың жоғары өсуі);
2. Ұлттық саясаткерлер мен жергілікті деңгейдегі нақты жағдай арасындағы үлкен айырмашылық, мемлекеттік бағдарламалардың орындалуына мониторинг жоқ;
3. Қалалар мен ауылдық елді мекендердегі, орталық және шалғай өңірлердегі кедейлік деңгейіндегі алшақтық;
4. Алушылардың хабардар болмауына байланысты мемлекеттік бағдарламаларды орындамау;

5. Денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қорғаудағы мемлекеттік бағдарламалардың уақтылы орындалмауы;
6. Шындығында бәрі ірі бизнестің мүдделеріне бағынады;
7. Елдегі кедейлікті жою әдістемесі, тетіктері, кедейлікпен күрес индикаторлары бар мемлекеттік бағдарламаның болмауы құрылымдық жағынан түсініксіз.
8. Мемлекеттік бағдарламалар сияқты атаулы әлеуметтік көмек алуға қойылатын талаптар асыра бағаланды, бірақ мұқтаждардың барлығы бірдей оларды пайдалана алмайды.

- SDG оң нәтижелері / жетістіктері қандай?

Жалпы Қазақстан Республикасында 1-мақсатқа қол жеткізуде оң нәтижелер мен прогрессивті динамика бар, осы мақсатқа қол жеткізу бойынша шағын ілгерілеулер бар және өсу нүктелері табылды. Қазір еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі «Әлеуметтік кодексті» әзірлеп жатыр, оған ҚР қолданыстағы 16-ға жуық Заңы енуі тиіс, онда ХӨОТ азаматтарының санаттары мен өмірлік қиын жағдайдағы азаматтарды кешенді қолдау үшін жәрдемақылар мен басқа да қолдау түрлерінің ережелерін өзгерту қажет. Сондай-ақ, ХӨОТ, көпбалалы отбасыларды ШОБ ашу және дамыту бойынша қолдау бағдарламалары ("Қолдау" бағдарламасы және т.б.) жұмыс істейді.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Елдегі кедейлікті жою үшін жекелеген нысаналы топтарды ғана емес, айына 125,75 US USA және одан төмен ЕТЖ бар барлық халықты әлеуметтік қорғау бойынша пәрменді шаралар қажет.
2. Экономиканың даму деңгейі жалпы ЖІӨ емес, халықтың ақша жинақтау деңгейімен өлшенеді.
3. Несиелендіру мәселелерін шешу үшін жеке тұлғалардың банкроттық туралы Заңы қажет;
4. Бүкіл отбасы табысының жалпы сомасы бойынша есепті алып тастау қажет, онда бір теңгеден асып кету қолданыстағы бағдарламаға түспеуі мүмкін.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Осы бағытта азаматтық сектормен әлдеқайда тығыз және көп жұмыс істеу, нақты қадамдар мен нәтижелерді көрсету.
2. Сандық көрсеткіштерге емес, сапалық көрсеткіштерге көбірек назар аудару қажет.
3. Кедейлік шегінен шығарып, материалдық көмек көрсетіп қана қоймай, одан әрі дамыту үшін құралдар беру үшін мемлекеттік қызметтерді кешенді орындау қажет.
4. Лайықты жалақысы бар жұмыс орындарын ұсыну.
5. Мемлекеттің бюджет қаражатын әлеуметтік қамсыздандыруды емес, экономиканы дамытуға қайта бөлуді көздеу қажет.
6. Әлеуметтік қажеттіліктерге, жұмыспен қамту орталықтарына бөлінетін мемлекеттік бюджеттерді зерделеу-олардың қаншалықты тиімді жұмыс істейтіндігі, бюджет қаражатын бақылау, әлеуметтік төлемдер қаншалықты қол жетімді, жұмыссыздық қаншалықты азаяды, әлеуметтік төлемдер неге азаяды және т.б. белгіленген

мәселелерге талдау жүргізу қажет, содан кейін мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігі бөлігінде көрініс түсінікті болады.

7. Олардың қаншалықты тиімді екенін және осы бағдарламаларды қандай пысықтау қажет екенін түсіну үшін мемлекеттік бағдарламаларға мониторинг жүргізу қажет.
8. Елімізде мемлекеттік бағдарламалардың қаншалықты сапалы іске қосылатынын сандық емес, сапалық индикаторларды қарау қажет.
9. Біз елде кедей халық бар екенін мойындауға ұяламыз, бұл жерде ең қорқынышты нәрсе-балалар кедейлігі. Уақытша қолдаудан бастап, АӘК-тен бастап барлық бағдарламаларды біріктіру, адамдарды біртұтас бағдарламаға жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу жөнінде ұсыныс қажет, мұнда отбасылардың әлеуметтік карталары арқылы экономикалық тәуелсіздік мәселелерін шешуге барлық мемлекеттік құрылымдар мен халықты қорғау бағдарламаларын тарту арқылы кешенді түрде жақындауға болады. Бұл бағдарлама азаматтық қоғам өкілдерінің қатысуымен Мемлекеттік болуы керек, бірақ бюджеттен және мемлекеттік деңгейде ақша салу керек.

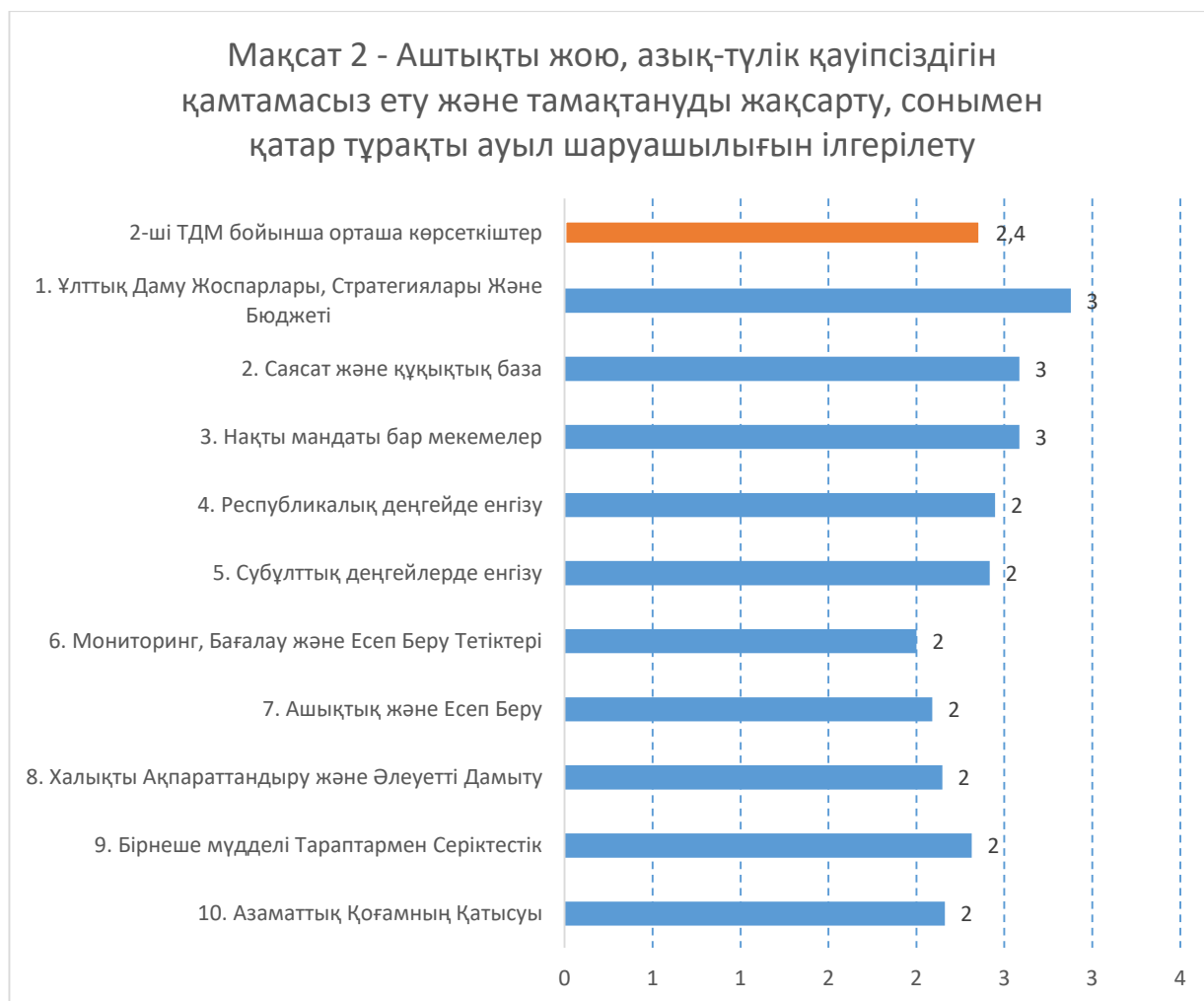
Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Халықтың қаржылық сауаттылығын арттырудың барлық жерде курстары қажет;
2. Лайықты еңбекақы төленетін ауылдарда жұмыс орындарын ашу;
3. Мемлекеттік қолдау шаралары (материалдық және материалдық емес) туралы ақпаратты халыққа жеткізу үшін мемлекеттің коммуникациялық стратегиясы мен менеджментін жақсарту;
4. Колледждердің, АОО-лардың, ЖОО-лардың және т. б. түрлі мамандықтардың түлектері үшін жұмысқа орналасу үшін мүмкіндіктер мен таңдау жасау.
5. Мүгедектігі бар адамдарға сапалы білім алуға және сапалы жұмысқа орналасуға рұқсат беру;
6. Экономикалық тәуелсіздік пен тұрақтылыққа қол жеткізу үшін мүгедектерге қатысты гендерлік стереотиптер мен стереотиптерді жою.
7. Кедейлікті жаппай жоюға қол жеткізу үшін тегін орта білім беруді жақсарту мен дамытуды ұмытпай, жұмыс орындарын кеңейтуді қарастыру қажет, өйткені қоғамнан білім алуға сұраныс, негізінен, орасан зор.

Мақсат 2 - Аштықты жою, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тамақтануды жақсарту, сонымен қатар тұрақты ауыл шаруашылығын ілгерілету

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-47%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-47%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Ауыл шаруашылығын дамыту саласындағы мемлекеттік бағдарламалардың жеткіліксіз орындалуы. Ұлттық деңгейде өсу нүктелері белгіленген, бірақ жергілікті жерлерде бағдарламалар өте нашар жүзеге асырылады. Ашықтық пен есеп беруде үлкен олқылықтар бар. Қабылданған жоспарлар мен шешімдер қысқа мерзімді мүдделерге және бюджет шығындарын ұлғайтуға бағытталған, су мен жердің өнімділігін арттырудың орнына, іс жүзінде бәрі ірі бизнестің мүдделеріне бағынады.

Бізде ауыл шаруашылығын қолдау бойынша ішкі бағдарламалар бар, сонымен бірге біз күнделікті тұтыну өнімдерін жеткізудегі шиеленісті көріп отырмыз, бұл бағдарламалар толық жұмыс істемейді, дұрыс жұмыс істемейді, өйткені нәтижелер ауылшаруашылық секторының ішкі нарық қажеттілігін қамтымайды.

Ауыл шаруашылығындағы жағдайдың өкінішті екенін бәріміз білеміз. Осы саладағы орасан зор жымқыру үшін қамауға алу және талқылау болды, Ауыл шаруашылығын қолдауға, фермерлерді субсидиялауға бүкіл ел бойынша аймақтарға орасан зор қаражат бөлінді, бірақ жымқыру болды. Өткен жылы Қазақстанда құрғақшылыққа байланысты байқалған мал өлімі министрліктен бастап облыстық және аудандық өкілдерге дейінгі барлық деңгейлерде ауыл шаруашылығы саласындағы уәкілетті органдардың ұйымдастырылмауы мен жұмысының реттелмеуінің нәтижелері болып табылатынын жоққа шығармаймын. Өзара қарым-қатынастың бұзылуы, жоспарлау мен болжаудың болмауы малдың жаппай қырылуына әкелді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық компоненті және үлкен ұрлық. Көп күш жұмсалады, бірақ ол әрқашан тиімді жұмыс істемейді.

2. Ауыл тұрғындарына әлеуметтік қолдау жоқ, олар медицинаға қол жеткізе алмайды, дәрігер мамандары жоқ, емделуге квота ала алмайды, курорттық емдеу жоқ. Ауылда жастардың қолдауы жоқ, аға буын арасында кішіге сабақтастық жоқ.

3. Трансшекаралық және өңірлік ынтымақтастықтың тиімділігі мәселелері.

4. Технологиялық, өндірістік сипаттағы проблемалар:

Бағдарламалар өнімді сауықтыруды ескермейді, мысалы, 20 жыл ішінде олар ешқашан ата-аналық табын құрған жоқ, сондықтан өнімдер қымбаттайды және тұрақтылық жоқ. Импорттық Жем өндірісті баяулатады. Органикалық тыңайтқыштар өндірісін қолдаудың болмауы, жайылымдардың тозуы, қарашіріктің төмендеуі аясында химиялық тыңайтқыштар өндірісін субсидиялау. Фосфорлы тыңайтқыштар өндірісінің жинақталған қалдықтары (14 млн.тонна) жерді жақсарту үшін пайдаланылмайды. Үкімет бұл мәселені шешпейді.

5. Мемлекеттік бағдарламалар халықтың денсаулығының сапасын көздеуі керек, сондықтан Денсаулық сақтау министрлігі бұл мәселеге қосылуы керек.

Тамақтануды жақсартуды ғана емес, сонымен қатар дұрыс тамақтануды түсіну арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыруды біріктіру қажет. Дәрі-дәрмектерге аз инвестициялау және сау ұрпақты дамытуға көбірек инвестициялау. Аштық пен тамақтанудың жақсаруы өмір сүру ұзақтығына әсер етті, зейнеткерлер тәлімгерлік тәжірибесінде аз қолданылады, бізде азық-түлік қауіпсіздігі жоқ. Ауыл шаруашылығына қатысты сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігінсіз жақсы инвестициялар, ГМО-сыз неғұрлым сапалы және экологиялық таза өнім өсіру үшін барлық корпорациялардың ауылда қолдауы қажет, және қазақстандық үлесі мол, біз ауыл шаруашылығы ел болып табыламыз және біздің елімізде халық аштыққа ұшырамауы үшін қол жеткізе аламыз.

6. Фермерлердің малды тіркеуге жауапсыз қатынасы. Маңғыстау облысында мал өліміне байланысты фермерлер мемлекетке қолдау сұраған кезде, есепке алынбаған мал көп екені анықталды. Әрине, мемлекет есепке алынбаған малдың орнын толтыра алмады. Осылайша, фермерлермен малды тіркеу үшін жұмыс істеу керек. Бұл адамдар жайылым алаңына рұқсат етілгеннен көп мал өсіретіндіктен, жайылымдық жемді көбейту үшін мал өсірудің белгілі бір стандарттары бар. Мал неғұрлым көп болса, соғұрлым ол барлық табиғи жайылымдық жемді жейді және олардың көбеюіне уақыт жоқ, мұның бәрі жемнің жетіспеуіне, нәтижесінде малдың өліміне әкеледі. Яғни, фермерлер өздерін жауапсыз ұстайды, олармен осы мәселелер бойынша жұмыс істеу керек.

- SDG оң нәтижелері / жетістіктері қандай?

Жүргізілген мониторинг негізінде 2020 жылы Қазақстанда халықтың 4,4%- ы тамақтанбаған және аштыққа ұшыраған. Көңіл көншітпейтін сандарға қарамастан, тұтынылатын өнімдердің энергетикалық құндылығы минималды қажеттіліктерден жоғары болды. Елімізде азық-түлік және ауыл шаруашылығы секторларының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін, әсіресе халықтың неғұрлым осал топтарына тәуекелдерді төмендететін шаралар қабылдануда. Тұрақтандыру қорлары құрылады, шаруа қожалықтары субсидияланады. Бүгін біз импортқа тәуелдіміз. Азық-түлік мәселесін шешу тәжірибесі бар: үй шаруашылығы, саяжай және бақша учаскелері. Ең бастысы - мелиорация. «Кен дала» ауыл шаруашылығы тауар өндірушілеріне және «Азық-түлік корпорациясына» форвардтық сатып алуға жеңілдікпен кредит беру жарияланды. Жалпы, қазіргі уақытта бұл мақсат субсидиялау арқылы жүзеге асырылады. Қазақстанда ашаршылық жоқ.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Мемлекеттік бағдарламалар халықтың денсаулығының сапасын көздеуі керек, сондықтан Денсаулық сақтау министрлігі бұл мәселеге қосылуы керек.
2. Ауыл шаруашылығын дамытудан басқа, ауылдағы, мектептердегі инфрақұрылымды арттыру және білім беру мен денсаулық сақтауда көбірек квоталар бөлу қажет. Ауыл тұрғындары медицинаға қол жеткізе алмайтындықтан, дәрігерлердің мамандары жоқ, санаторий-курорттық емдеу туралы айтпағанда, емделуге квота ала алмайды.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Қаржылық көмек емес, ресурстық көмек қажет (тыңайтқыштар, жабдықтар, жем, Франчайзинг және т. б.);
2. Бағаның жоғарылау қаупін азайту үшін сату нарығына көмек қажет, көптеген сатып алушылар;
3. Мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру бойынша жүйелі сыртқы мониторинг жүргізу және жергілікті жерлерде Ауыл шаруашылығын қолдау жөніндегі бағдарламаларды алушылардың тәуелсіз сарапшылардың мониторлармен қанағаттануы.
4. Қанша бөлінгенін, не жасалғанын және қандай нәтижелер бар екенін көру керек, яғни осы бағытқа талдау жасау керек.
5. Ауылдарда көбірек жұмыс орындары бар.
6. Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері бойынша барлық деңгейлерде, жергілікті жерлерде және тиісті министрлікте тәуекелдерді бағалау, жоспарлау және болжау талап етіледі. Маңғыстаудағы құрғақшылық пен азық-түлік тапшылығына байланысты өткен жылдағыдай мал өліміне байланысты жағдайларды болдырмау үшін. Біздің климаттық жағдайымызда бұл жылдан-жылға жүреді, сондықтан құрғақшылық бір түнде болды деп айту дұрыс емес, бірақ ешкім құрғақшылыққа дайын емес, жем-шөп қоры жоқ болып шықты. Егер фермерлер осындай жағдайға тап болса да, мемлекетте фермерлерге алғашқы көмек көрсету үшін Қор болуы керек. Содан кейін мемлекеттік құрылымдар деңгейінде кедергілер болды, Түркістан облысында адамдар реакция жасап, Маңғыстауға жөнелту үшін вагондармен шөп жинады, ҚТЖ оларға кедергі келтіре бастады, шөп жөнелтуге шот-фактуралар қоя бастады. Маңғыстауда апатты жағдай болса да, бұл шөп сонда жатты, оны бір аптадан артық алып кете алмады. Мұның бәрі мемлекеттік басқарудың тиімсіздігінің нәтижесі және ведомствоаралық өзара іс-қимылдың, коммуникация мен үйлестірудің болмауы.

7. Мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру жолындағы кедергілерді алып тастау маңызды.
8. Әр аймақтың ерекшеліктерін ескере отырып, жедел әрекет ету жүйесін құру қажет. Сондай-ақ, азық-түлік қауіпсіздігі және су ресурстарымен қамтамасыз ету мәселелерінде Орталық Азия елдері деңгейінде үйлестіру мен өзара іс-қимыл жасау маңызды. Тұтастай алғанда, Азық-түлік қауіпсіздігінің барлық факторларын, ауыл шаруашылығының жекелеген салаларын қайта бағдарлауды және су ресурстарымен қамтамасыз етуді ескере отырып, кешенді тәсіл қажет.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

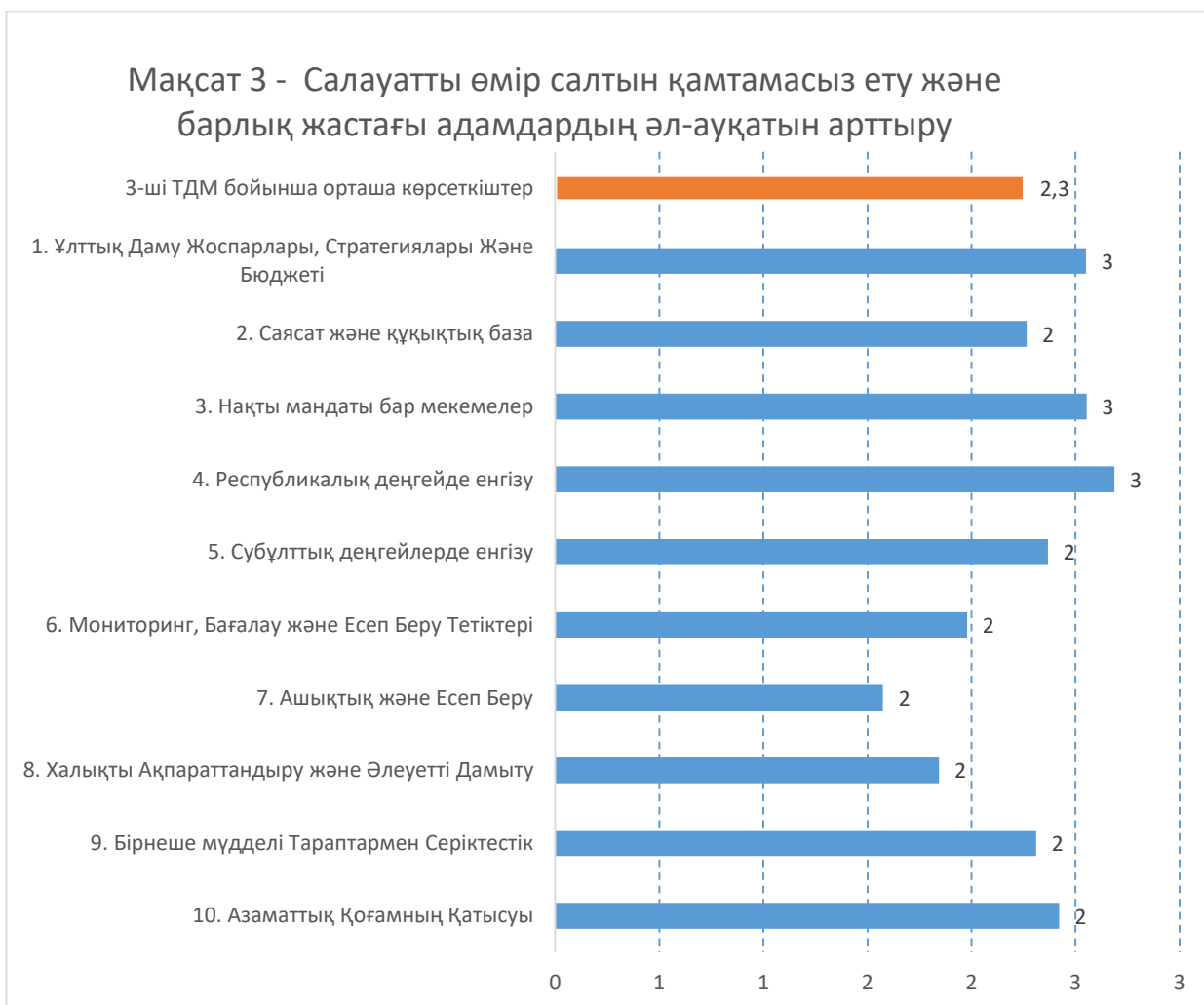
1. Қолданыстағы бағдарламалармен жұмыс істеу бойынша көбірек ақпараттық-түсіндіру бағдарламалары;
2. Ауыл шаруашылығы мен өндіріс деңгейінде ғана емес, жеке тұлғалар деңгейінде де суды ұтымды пайдалану мәселелерімен айналысу қажет, өйткені бізде Тұщы су көздері жоқ.
3. Фермерлермен мал өсіру, малды тіркеу, табиғи жайылымдарды молықтыру және жалпы ауыл шаруашылығына жауапкершілікпен қарау мәселелері бойынша жұмыс істеу қажет.

Мақсат 3 - Салауатты өмір салтын қамтамасыз ету және барлық жастағы адамдардың әл-ауқатын арттыру

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-45%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-30%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Халықты кез келген жаста салауатты өмір салтымен қамтамасыз ету үшін нақты қол жетімді жағдайлардың болмауы (тегін спорт секциялары, іс-шаралар, жүгіру, серуендеу, спортпен шұғылдануға арналған инфрақұрылым). Мүгедектігі бар адамдар үшін спортқа тегін қол жетімділік шектеулі немесе мүмкіндігі шектеулі балалармен және ересектермен жұмыс істей алатын мамандардың жетіспеушілігінен мүлдем жоқ. Аймақтарда, әсіресе шалғай аудандарда салауатты өмір салтына қол жетімділік жоқ, ал қалаларда фитнес қымбат, жеңілдік үшін жеңілдік санаттары жоқ.

2. **Ерте диагноз қою мәселесі бар.** Денсаулық сақтау саласында қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, елде Қан айналымы жүйесімен, онкологиялық/қатерлі аурулармен байланысты аурулар мен өлім-жітім проблемалары бар.

3. Кәсіби медициналық кадрлармен және медициналық жабдықтармен байланысты күрделі мәселелер. Денсаулық сақтау мекемелері мен ұйымдарына қатысты: медицина қызметкерлерінің тапшылығы 12,3 мың бірлікті құрайды (17.11.2020 ж.). Өткен кезеңмен (2019 жыл) салыстырғанда Кадрлық қажеттілік +14,7% - ға өсті. Бұл ретте министрлік денсаулық сақтау жүйесіндегі уәкілетті орган ретінде жас дәрігерлерді тапшылығы жоғары өңірлерге тарту мәселесімен айналыспайды. Қазіргі уақытта осы кәсіптерде оқытудың жоғары құны (медициналық және педагогикалық мамандықтар) жастардың түсуіне әкеледі.

Ковид пандемиясы аясында жағдайдың нашарлауы байқалады, осы себепті көрсеткіштер аздап нашарлады. Медицина қызметкерлерінің тар мамандандыруларында кадр тапшылығы байқалады, мысалы, патологтар, кадрларды даярлау жеткіліксіз, ескі кадрлар зейнетке шығады және бізде бұл мамандандыру бар. Бұл онкологиялық науқастарды талдау, патологиялық анализдер, біз онкологиямен күресуге қаражат бөлеміз, ал жақын арада негізгі талдауларды алу қиын болады. Сондай – ақ, медициналық сараптамада проблемалар бар-бұл жолдама Денсаулық сақтау министрлігінен Әділет Министрлігіне берілді және кадрларға білім беру тізбегі үзілді. Барлығы кадрларға сүйенеді, біз жаңа жабдық аламыз, бірақ техникалық қызмет көрсететін және жөндейтін ешкім жоқ.

4. Пациенттерді дәрілік препараттармен қамтамасыз ету проблемалары. Медициналық препараттарды сатып алудың болмауы сапасыз емдеуді тудырады.

Пациенттердің дәрілік препараттармен қамтамасыз етілу деңгейі сияқты көрсеткіштің маңыздылығына қарамастан, ол медициналық көмектің қолжетімділігінің көрсеткіші ретінде Министрліктің стратегиялық жоспарына енгізілмеген. COVID-19 фармацевтика жүйесіндегі қамтамасыз ету мәселелерін, соның ішінде сыбайлас жемқорлықты ашты.

Ұлттық деңгейде іске асыру: 2020 жылдың 9 айында 82 521 пациент шамамен 724 млн теңгеге (2018 жылы – 435 992, 2019 жылы – 515 523) дәрілік препараттармен қамтамасыз етілмеген (2018 жылы– 3 570 227 100, 2019 жылы– 2 769 384 236). Жеке позициялар бойынша – 100% дәрі-дәрмектің болмауы, олардың сұранысы жоғары. Сонымен қатар, 73 нозология бойынша дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету бойынша талдау жоқ. Тиісінше, мәселенің ауқымы едәуір кең. БФ АЖ (бірыңғай фармацевтикалық ақпараттық жүйе), ДНТ (диспансерлік науқастардың тіркелімі), ДДҚАЖ («дәрілік қамтамасыз ету» ақпараттық жүйесі) интеграциясының болмауы нақты деректерді алуға мүмкіндік бермейді.

Дәрілік заттар мен медициналық бұйымдарды дистрибуциялаудың бірыңғай жүйесінде бір мезгілде қажетті препараттарға тапшылық, Бірыңғай дистрибутордың қоймаларында талап етілмеген артық (2018 жылдан бастап – 15,7 млрд теңгеге, 2019 жылдан бастап – 9,5 млрд теңгеге), сондай-ақ пайдаланылмаған қаражатты жеткізушілерге жыл сайын қайтару байқалады. Бұл мерзімдерді, сатып алуды жоспарлау процесінде шешім қабылдау негіздерін, көлемдерге қажеттілікті есептеудің бірыңғай әдістемесін реттейтін әкімшілік рәсімдерді реттеудің болмауының салдары болды.

5. Алынған медициналық көмектің сапасына халықтың қанағаттану деңгейінің жеткіліксіздігі. Медициналық қызметтер (медициналық көмек), мемлекеттік қызметтер көрсету сапасы саласында бақылау өкілеттіктерін жүргізу сапасының айтарлықтай төмендеуі байқалады. Туралы аз ақпарат бар емдеу ММС және ТМККК шеңберінде.

Медициналық қызметтерге қол жетімділік көптеген адамдарға айналды қол жетімсіз медициналық сақтандыру жүйесінің жетілмегендігіне байланысты.

Медициналық ұйымдар ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету бөлігінде ақылы қызметтер көрсету қағидаларының талаптарын орындамайды. Интернет-ресурстарда пациентке қандай қызметтерді тегін, ал егер ақылы болса, қандай бағамен алуға болатынын анықтауға мүмкіндік беретін ақпарат, сондай-ақ өзге де ақпарат (төлем тәртібі, азаматтардың жекелеген санаттары үшін жеңілдіктер туралы мәліметтер және т.б.) жоқ.

6. Денсаулық сақтау жүйесіндегі заңнамалық актілерді бекіту мәселелері. Мониторинг, келісу және бақылау рәсімдерімен, сондай-ақ есептік ақпарат берумен байланысты қатынастарды құқықтық регламенттеуді ұзақ уақыт қамтамасыз етпеуге байланысты бұл функциялар Денсаулық сақтау саласында тиісінше іске асырылмайды.

Құқықтық базаға қатысты: 2020 жылғы шілдеде «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» ҚР жаңа Кодексінің қабылдануына байланысты 2009 жылғы 18 қыркүйектегі «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» ҚР Кодексін іске асыру үшін қабылданған НҚА күші жойылды. Денсаулық сақтау министрлігінің іс жүзінде заңды күші жоқ 400-ге жуық ішкі актілері ұзақ уақыт бойы қолданылуға жатады. Бұл санатқа құқықтық, медициналық, институционалдық және қаржылық-материалдық негіздер мен талаптарды белгілейтін актілер кірді. Қазіргі уақытта ҚР Денсаулық сақтау министрлігі «Құқықтық актілер туралы» Заңға сәйкес заңдылықты қамтамасыз ету жөніндегі шараларды толық көлемде қабылдаған жоқ.

7. ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің құрылымдық бөлімшелері мен аумақтық денсаулық сақтау басқармаларының құрылымдық бөлімшелері арасында, ҚР Денсаулық сақтау министрлігі, оның ведомстволық бағынысты ұйымдары арасында, сондай-ақ ведомстволық бағынысты құрылымдар деңгейінде функциялардың қайталануы бар.

8. Денсаулық сақтау министрлігі емдеудің жаңа клиникалық хаттамаларын өзектендіруге (қайта қарауға) немесе әзірлеуге нақты қажеттілікті айқындаған жоқ, нақты шығындарды (уақыт, қаражат, кадрлық және әкімшілік ресурстар) айқындауға мүмкіндік беретін тиісті нормативтер әзірленбеген.

9. ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің электрондық ақпараттық ресурстарын дамытуды тиісінше бақыламау және үйлестіру орын алуда. Денсаулық сақтаудың ақпараттық жүйелерін ақпараттандыру және интероперабельділік платформасын әзірлеу 5 жылға созылды (2015 жылғы желтоқсаннан бастап). Бұл жұмыстардың құны мемлекетке 17,8 миллион АҚШ долларын құрады. Платформаның аяқталуы үш рет ұзартылды.

10. Ашықтық және есептілік: медициналық мекемелер мен ұйымдар ақпаратқа қол жеткізу туралы, оның ішінде мемлекеттік қызметтер көрсету кезінде (3-тармақ) 23-баптың 1-тармағы; «Мемлекеттік қызметтер туралы» Заңның 23-бабының 2-тармағы, Т. 3), 5), 10), 12), 13) 9-баптың 2-тармағы; «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңның 16-бабы 3-тармағының 1) тармақшасы).

Біздің мемлекет халықаралық міндеттемелерді өз мойнына алады, бірақ жергілікті жерде орындалу фактісі бойынша ел міндеттемелерді өз мойнына алған кезде мәлімдейтін нәрсе емес.

11. Репродуктивті жастағы халықтың қазіргі заманғы контрацепциямен жеткіліксіз қамтылуы. ҚР-дағы жыныстық дебюттің орташа жасы (ЮНФПА-ның 2018 жылғы деректері бойынша) 16,5 жасты, ал алғашқы босанудың орташа жасы 25 жасты құрайтынын

ескерсек, кем дегенде 9 жыл ішінде контрацепция әдістеріне қажеттілік бар. Сонымен қатар, репродуктивті әлеуетті сақтау үшін босану арасындағы 2 жылдық аралықты сақтау қажет. ҚР-да контрацепция әдістері ТМККК-ға кірмейді және МӘМС-пен қамтылмайды. Аборттардың басым көпшілігі жоспарланбаған жүктіліктің нәтижесі болып табылады, бұл қазіргі контрацепция әдістерінің қол жетімділігінің төмен деңгейіне немесе оларды дұрыс қолданбауға байланысты. Денсаулық сақтау министрлігінің ресми деректері бойынша Қазақстан Республикасында репродуктивті жастағы барлық әйелдердің заманауи контрацепциямен қамтылуы төмен (31%) және соңғы онжылдықтар бойы іс жүзінде бір деңгейде. Денсаулық сақтау министрліктері 2017-2019 жылдары жасөспірімдердің контрацепцияның қазіргі заманғы құралдарын жалпы ел бойынша да, өңірлер бойынша да қолдануының өте төмен екендігін көрсетті, олардың ең жоғары мәндері 20% - дан аспайды.

Соңғы жылдары жүргізілген зерттеулердің нәтижелері бойынша Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың ұрпақты болу құқықтарының іске асырылуына кепілдік беретін сапалы қызметтерге, ақпаратқа және отбасын жоспарлау құралдарына қолжетімділігін қамтамасыз ететін реттеуші тетіктер жеткіліксіз дамыған. Түрлі мүгедектігі бар адамдар контрацепцияға қанағаттандырылмаған қажеттіліктерге ие, түсік түсірудің, жыныстық жолмен берілетін инфекциялардың таралуы жалпы ел халқына қарағанда едәуір жоғары, мүгедектігі бар адамдар арасында түсік түсіру коэффициенті 8 есе жоғары, ал контрацепцияға қанағаттандырылмаған қажеттіліктер елдің құнарлы жасындағы әйелдермен салыстырғанда 4 есе (41,5%) жоғары.

12. Статистиканы қалыптастыруда, бастапқы көрсеткіштерді есепке алуда проблема бар, шенеуніктер жаңа сандарды алғысы келеді, жүйе күрделене түседі және кейбір көрсеткіштер өзгереді немесе жоғалады. Бізде салыстыратын ештеңе жоқ, халықаралық сандар бар, ал Қазақстанда өте ескі сандар бар, біз динамиканы бақылай алмаймыз, ал статистикасыз талдай алмаймыз және әрі қарай жүре алмаймыз.

13. Денсаулық сақтау министрлігі халықтың семіздік немесе дұрыс тамақтанбау пайызы туралы негізгі тамақтану зерттеулерін жүргізбейді. Салауатты өмір салты мәдениетінің болмауы, халықтың дұрыс тамақтануы мәселесі бар, мұның бәрі білім беру жүйесінде бұл бағыттың жоқтығына байланысты. Мұндай алдын-алу жоқ, бәрі жалған жасалады, белгілі бір аурулары бар балалар анықталмайды, уақтылы емделуге жіберілмейді.

14. Мәселе мынада, саяси шешімдер Халықаралық ғылыми базамен салыстырғанда кешігіп келеді.

15. Ковид стационарлардың қысқаруы бұл дұрыс шешім емес екенін көрсетті, пандемияның келуімен біз ауруханалар салуды бастадық. Егер бізде бұрын болған төсек-орын болса, онда ковид аясында жаңа аурухана орталықтарын іске қосудың қажеті болмас еді.

16. Бүгінгі таңда бұл бағытта Мемлекеттік бағдарламалар бар, бірақ біз бұл бағдарламалардың тиімділігін көрмейміз. Мысалы, сол халықтың скринингі бізге жалпы халықтың аурушандығы туралы суретті бермейді. Сондықтан, бұл скринингтік бағдарламалардың күшеюі де болуы керек, кадрлық ресурстарға, медициналық ұйымдарға даяшы немесе сатушы болып жұмыс істемей, сегіз жыл медициналық оқудан өткен жаңадан келген мамандарға мотивациялық заттар болуы керек. Қаржылық компонент-бұл маңыздылардың бірі, медицина мамандары жақсы ақша табуы керек, сәйкесінше олардан

қазіргідей емес, сұрауға болады, дәрігерлерге қаржылық жағынан берілетін барлық нәрсе валюта нарығындағы және экономикадағы қазіргі жағдаймен теңестіріледі.

17. Бізде жалпы АМСК қызметіне жүктеме дұрыс есептелмейді, шартты түрде дәрігердің учаскесінде 4500 мың пациент бар, мұндай жүктеме кезінде ол күніне 2 сағат емес, күніне кемінде 8 сағат қабылдауы керек. Сондай-ақ, 15 минуттық қабылдау регламенті оның тиімді жұмыс істемейтінін көрсетеді, өйткені дәрігер ауру тарихын да жаза алмайды және пациентті дұрыс тексере алмайды, тиісінше бұл Қазақстандағы жалпы халықтың денсаулығына әсер етеді.

18. Сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігі және тіркеу мәселесі бар. Дамумед қосымшасын бәріміз білеміз, дәрігерге тек осы қосымша арқылы кіруге болады, ол арқылы кездесуге жазылу керек, ал оның қалай жұмыс істейтіні түсініксіз. Менің балаларым бар, Мен осы Дамумед қосымшасын қарап жатырмын, олар үнемі тексеруден, кейбір скринингтерден, физиотерапиядан өтеді, ал біз бірнеше жылдан бері дәрігерде болмаған едік. Менің түсінуімше, ауруханалар бюджетті көрсетілетін қызметтерден, пациенттердің санынан алады, сондықтан бұл тіркемелер пайда болады.

19. Медициналық сақтандыру бүгінгі күнге дейін біз үшін жұмыс істемейді, өйткені біз бұл ресурстарды қалай бөлу керектігін білмейміз. Бізде мемлекет қаржыландыратын кепілдендірілген көмек бар, бірақ барлық қақтығыстар осы жерден басталады.

Халықтың қорғалмаған және осал топтары Сақтандыру медицинасы жүйесінен шығарылды, сондықтан бұл жүйенің кемшілігі бар. Біздің адамдарымыз жойылмауы керек, өйткені міндетті медициналық сақтандырудан шығарылған адам ауырып қалады, болашақта ол аурудың өткір кезеңіне келеді, ол кепілдендірілген, шұғыл медициналық көмекке түседі және мұнда мемлекет шығындары одан да көп болады.

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Жалпы, бізде емханаларда денсаулықты басқару бағдарламалары жұмыс істейді, олар баяу енгізілуде. Ұлттық деңгейде денсаулық сақтау жүйесі өте жақсы дамыған. Халықты денсаулық сақтау қызметтерімен кеңінен қамту (ММС енгізу), стандарттауды енгізу, дәрілік заттар мен медициналық бұйымдарды бірыңғай сатып алу, денсаулық сақтауды цифрландыру. Ұлттық деңгейде саясаттар әзірленді, ресурстар бөлінеді, қалалар, аудандар деңгейінде бағдарламалар бар және т.б. АИТВ-инфекциясының алдын алу және салауатты өмір салтын насихаттау саласындағы жұмыс жақсы ілгерілеуде.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Денсаулық сақтау жүйесінің стратегиялық көрсеткіштерін дамуға бағдарлау және деректерді жасыруға уәждемені болдырмау жағына қарай қайта қарау мәселесі өзекті болып қала береді.
2. ҚР ДСМ орталық аппаратының, аумақтық денсаулық сақтау басқармаларының, Министрліктің құрылымдық және ведомстволық бағынысты бөлімшелерінің және денсаулық сақтау басқармаларының функционалын қайта қарау өзекті болып отыр.
3. Әйелдер үшін зейнеткерлік жастың төмендеуі.

4. Медициналық және педагогикалық мамандықтар бойынша оқыту тегін болуы керек, бұл мамандықтар жұмыс пен бизнес сияқты емес, кәсіп болып табылады. Денсаулық сақтау саласындағы тар мамандықтар бойынша кадрларды даярлауға назар аудару қажет, бұл Бұқарада ескерілмейді, бірақ проблемалар қазірдің өзінде пісіп жатыр.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Денсаулық сақтау министрлігі халықтың тамақтануы, тамақтанудың қаншалықты толық екендігі, халықтың сапалы сумен қаншалықты қамтамасыз етілгені туралы негізгі зерттеулер жүргізуі керек.

2. Бұл тікелей бенефициарлардың пайдасына толық жұмыс істеуі үшін мемлекеттік және сақтандыру көмегін қаржыландыруды ретке келтіру қажет. Мысалы, жүкті әйелді есепке қою кезінде, егер ол қандай да бір жұмыс орны болмаса, бір жылға МӘМС төлеуге мәжбүр болады, тиісінше, мұндай пациенттер медициналық қызметтерді алу аясынан шығып кетеді, тиісінше бізде ана мен бала өлімі өсуде. Мұның бәрі Денсаулық сақтау саласындағы қаржылық ресурстарды бөлу тетіктері дұрыс дамымағандықтан орын алады.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Витаминдер, макро-және микроэлементтерді қамтитын дұрыс тамақтанусыз салауатты өмір салты мүмкін емес. Халықтың табыс деңгейін арттыруға, денсаулық сақтау жүйелерін неғұрлым тиімді және жеткілікті қаржыландыруды қамтамасыз етуге назар аудару қажет.

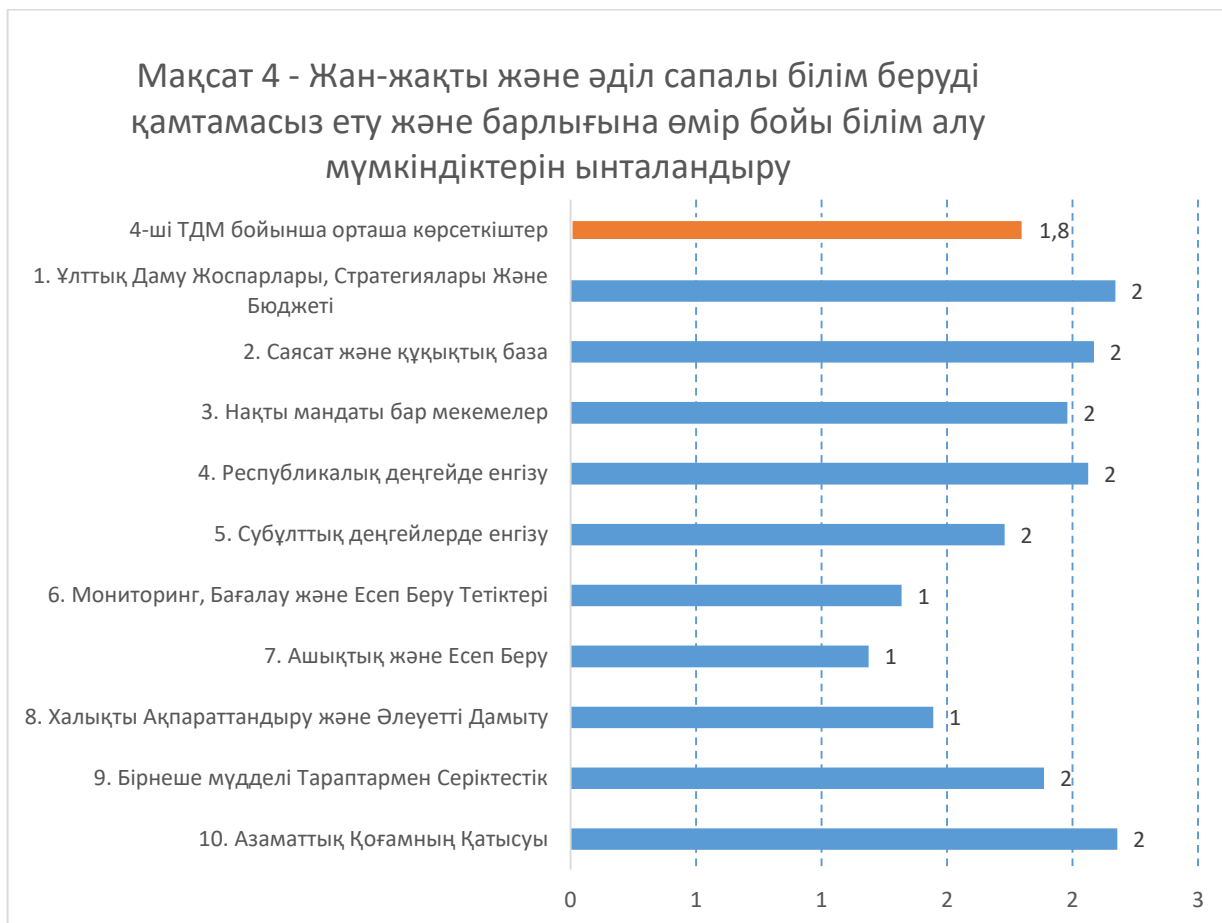
2. Салауатты өмір салтын насихаттау, туғаннан бастап енгізу керек, ең алдымен аналарды, содан кейін балаларды дайындау керек. Өйткені, дені сау және Білімді ұлт - еліміздің табысының кепілі.

3. Білім беру жүйесінде дене шынықтыру ретінде ғана емес, салауатты өмір салты мәселелерін қамтуы керек, әлі де қосымша ресурс болуы керек.

Мақсат 4 - Жан-жақты және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығына өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ынталандыру

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-36%;

Консультациялардан кейінгі орташа көрсеткіш-30%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Білім мектепке дейінгі жастан басталады. Алайда, **Қазақстанда 3 жастан асқан балалар сапалы білім алуға қол жеткізе алатын балабақшалар жеткіліксіз.**

2. **Инклюзивті білім беру мәселесі.** Ерекше қажеттіліктері бар балаларды қосу мәселелері көп көңіл бөлуді қажет етеді. Жоғары оқу орындары білім беруге және инклюзивті білім беруді ынталандыруға бағдарланбаған.

2015 жылы ратификацияланған БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясының нормалары барлық жерде, оның ішінде инклюзивті білімге қол жеткізу бойынша сақталмайды. Мүгедектігі бар және ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқшаулау мен сегрегациялаудың бұрынғы кеңестік идеологиясы сақталған. Инфрақұрылым дамымаған, көптеген қызметтерге қол жетімділік жоқ, мүгедек адамдардың құқықтарын кешенді және жүйелі қолдау мен қорғау жоқ. Қолданыстағы заңдардың нормаларын орындау бойынша орталық және жергілікті атқарушы органдар арасында ведомствоаралық өзара іс-қимыл жоқ.

Инклюзивті білім беруді енгізуде әлі де қиындықтар бар: негізінен, ол Астанада және ірі қалаларда, шағын қалалар мен ауылдарда дамиды, көптеген себептерге байланысты проблемалы және қосымша қаржыландырудың болмауы, мұғалімдер, әдістер/технологиялар, инфрақұрылым және т. б. үйде білім беру балама ретінде ұсынылады, бірақ ол сапасыз және өсу мен өсу мүмкіндігін бермейді мансап.

Сонымен қатар, «дені сау» балалардың ата - аналары ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды бірлесіп оқудан үлкен бас тартады, инклюзивті білім беруді дамыту үшін стереотиптер мен мифтерге қарсы күрес тиісті деңгейде жүргізілмейді.

БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясына сәйкес Конвенцияны іске асыру бойынша үйлестіру тетіктері, Конвенциядағы дефиницияларға сәйкес келмейтін заңдардың тұжырымдамалық аппаратымен күрделілік әлі құрылған жоқ.

3. Пандемияның салдары білім беру саласына да кері әсерін тигізді. Қашықтықтан оқыту жеткілікті сапалы емес. Көптеген адамдар тіпті интернетке толық қол жеткізе алмады. Білімдегі олқылықтардың орнын толтыру қиын.

4. Бүгінгі күнге дейін қала маңында, ауылдарда, ауылдарда білім сапасының төмен деңгейі байқалады. Бұл ретте, тіпті ірі қалалардың мемлекеттік мектептерінде де инфрақұрылым оқыту үшін базалық қолайлы жағдайларға сәйкес келмейді. Бірақ жекеменшік тегін мектептер ашылады, мысалы, БиАЙ Холдингінің БИНОМЫ, онда тұтастай алғанда жайлылық пен ұсынылатын білімнің жеткілікті жоғары деңгейі қамтамасыз етіледі. Барлық мектептерді кеңінен бағалау қажет, мұндай статистика жария түрде табылған жоқ.

5. ҚР-да жыныстық ағарту жөніндегі ұлттық бағдарлама жоқ, Ғаламторға қол жетімділік және әртүрлі ақпарат, соның ішінде порнографиялық Ақпарат аясында қауіпсіз жыныстық мінез-құлық туралы сенімді ақпаратқа қол жетімділіктің жеткіліксіздігі қалаусыз жүктілікке, жыныстық жолмен берілетін инфекциялардың таралуына әкеледі, бұл, сайып келгенде, халықтың репродуктивті денсаулығын, аналық денсаулығының деңгейін анықтайды. кез келген мемлекеттің өлімі мен кедейлігі. Денсаулық сақтау министрлігінің ақпараттық жүйесінің ресми мәліметтері бойынша, орта есеппен 100 қыздың 3-1 15-19 жас аралығындағы жүктілік тіркеледі (2017 жылы 16 229, 2018 жылы 15 757 және 2019 жылы 15 479). Барлық жасөспірімдердің жүктілігінің 15% - ы түсік жасатумен аяқталады (2017 жылы 2 524, 2018 жылы 2 510 және 2019 жылы 2 346).

6. Сапа Білім көп нәрсені қалайды, көптеген кемшіліктер, бағдарламалар көп жұмыс істейді, бірақ барлық бағдарламалар жұмыс істемейді. Бағдарламалар жақсы, қызықты, бірақ олар туралы үнемі есептер жазу керек. Қағаз айналымы, есеп беру мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін көрсетеді, сондықтан бізде бәрі штампталған, барлығы шектеулі, осыған сүйене отырып, тиімділік төмендейді. Министрлікте білім беру жүйесінің төменгі жағында және жоғарғы жағында болып жатқан оқиғалар арасында көптеген сәйкессіздіктер бар. Білім беру ұйымдарындағы көшбасшылық жүйесінің өзі керісінше жұмыс істейді, біз басқарудың дәстүрлі форматына көшеміз, бірақ сонымен бірге орта білім берудегі инновациялық оқытудағы барлық бағдарламаларды жүзеге асырғымыз келеді.

7. Бағдарламалар ешқандай қаржыландырусыз іске қосылады. Мемлекет кез-келген бағдарламаға ақша бөлінуі керек екенін түсінуі керек, тек ағылшын тілінен орыс және қазақ тілдеріне аударып қана қоймай, бәрін мектептерге беруі керек. Өкінішке орай, орыс және қазақ тілдеріне аударма арасында айырмашылық бар, аударма көбінесе мүлдем сәйкес

келмейді. Сонымен қатар, материалдық-техникалық база өте ақсап тұр, егер ірі қалаларда немесе қала орталықтарында қаржыландыру жүріп жатса, онда шетінде орналасқан мектептерде жабдықтар, жөндеулер және басқа мүмкіндіктер жоқ, бұл ауыл мектептеріне де қатысты.

8. **Білім министрлігінде сабақтастық жоқ.** Қазақстанда 30 жыл ішінде 12 немесе 13 министр ауысып, әрқайсысы келіп, алдыңғысының бәрін жояды, жыл сайын жаңа нәрсе ойлап табады. Егер біз ата-аналар ретінде бұл ыңғайсыздықты үнемі өзгерістерден сезінетін болсақ, онда мұғалімдер өте өкінішті, олар бәрін енгізуге, жазуға, есеп беруге және т.б. мәжбүр.

9. **Жоғары оқу орындарында мұғалімдерді даярлау проблемасы бар,** олар жұмысқа білім беру жүйесін түсінбей келеді, олар теориялық ақпаратқа ие, бірақ практикалық емес, оларда тәжірибе мүлдем жоқ.

10. Біз әрдайым батыс елдерінде тәжірибесі бар бағдарламаларды қабылдаймыз, біздің қоғамның менталитетіне жатпайтын басқа тәжірибелерден бір нәрсе аламыз, осыған сүйене отырып, тиімділіктің орнына-**бытыраңқылық пен әртүрлі тәуекелдер пайда болады.**

- SDG оң нәтижелері / жетістіктері қандай?

Қазақстан балалар мен жастар үшін формальды және бейресми білім берудің жеткілікті деңгейімен, міндетті болып табылатын тегін мектеп біліміне қолжетімділігімен ерекшеленеді. Өмір бойы ересектерге білім беру де сәтті дамып келеді, мұнда КЕҰ айтарлықтай үлес қосады. Атаулы әлеуметтік қолдау көрсету бойынша шаралар әзірленді, мүгедек адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту бойынша заң жобасы қабылданды, ТДМ-ның ұлттандырылған индикаторлары жұмыс істейді. Мұғалімнің мәртебесін көтерудің керемет бағдарламасы бар.

Қазақстанда үздіксіз білім алуға, оның ішінде қосымша білім алуға қолжетімділік қамтамасыз етілді. Соңғы жылдары балалар мен жастарды инклюзивті оқытуға мүмкіндік туғызуда. Сонымен қатар, мүгедектігі бар ересектер үшін сұранысқа ие мамандықтар бойынша қайта даярлау және нарықта жұмысқа орналасу үшін көбірек мүмкіндіктер пайда болды, кейбір жоғары оқу орындарында қолдау және сүйемелдеу және т.б. механизмдер әзірленді және іске асырылуда, бірақ әлі де көптеген олқылықтар бар.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Бағдарламалардың перспективалық жоспары, оқушылар мен мұғалімдерге түсінікті бағдарламаларды жүйелі енгізу болуы тиіс.
2. Білім деңгейі елдегі авторлық өнертабыстарға патенттердің ашылу санымен өлшенеді.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Мемлекеттік органдардың, азаматтық қоғамның, ҮЕҰ-ның қоршаған ортаның қолжетімділігі және мүгедектігі бар адамдардың әртүрлі санаттары үшін білім беру материалдарымен қамтамасыз ету жөніндегі жұмысы мен бақылауын күшейту.

2. Бағдарламаларды қайта қарау және оларды жергілікті жерлерде жүзеге асыру, сондай-ақ орта білім берудегі мұғалімдердің бақылауы мен есептілігін төмендету қажет, бұл қандай да бір қағаздарды шексіз сұраудан гөрі тиімдірек болады.
3. Жалпы білім беру деңгейін көтеру және инклюзивті білім беру деңгейін көтеру үшін жұмыс істеу, жалпы мақтанатын ештеңе жоқ.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Азаматтық қоғамдастықтың белсенді қолдауы мен инклюзивті қатысуы қажет.
2. Инклюзивті білім беру үшін қол жетімді орта жасаңыз, әсіресе ауылда осы бағытта жұмыс жүргізуді бастау керек.
3. Білім берудегі мүгедектігі бар адамдарға қатысты қоғамдағы стигма туралы жұмыс істеу керек.
4. Инклюзивті білім беруде оң көзқарас қалыптастыруға қатысты жұмыс істеу, ресми білім беру институттарының мемлекеттік құрылымдарының да, бейресми де кез келген жобаларын қолдау қажет.

Мақсат 5 - Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және барлық әйелдер мен қыздардың мүмкіндіктерін кеңейту

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-38%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа көрсеткіш-29% - бұл ұсынылған ұпайлардың орташа мәні (25%; 33%; 30%)

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- 1. Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы өте өткір мәселе, әсіресе пандемия кезінде.** Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуі, әсіресе ковидті төмендету кезеңінде, әйелдер мен балаларды зорлық-зомбылықтан қорғаудың тәсілдерін, әдістерін және заңнамалық актілерін қайта қарауды талап етеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы, әсіресе ковидті құлыптау кезеңінде өсім болды, менің ойымша, бұл көрініп тұрды, көптеген жағдайлар жасырын сипаттан шықты, олар ақпараттық түрде жарияланды.
ҚР үшін тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсу проблемасы да күрделі, егер әсіресе әйелдер рөлінің төмендеуімен, гендерлік теңдік жағдайымен байланысты болса, үнемі байқалып отырады, тек төмендейді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңға, осы мәселемен айналысатын азаматтық қоғам ұсынған өзгерістерге, олар заңнамалық деңгейде өз шешімдерін таба алмайды.
- 2. Әйелдер мен қыздар үшін гендерлік мүмкіндіктерге байланысты кемсітушілік сақталады.** Қала мен ауыл әйелдері, шалғай аймақтардағы әйелдер арасында өз құқықтарын іске асыру мүмкіндіктері мен әлеуетінің алшақтығы бар. Қазақстанда

әйелдердің шешім қабылдауға қатысуы туралы күрделі мәселе бар - облыстар мен аудандар әкімдерінің, мәслихаттар хатшыларының, министрлер мен вице-министрлердің арасында әйелдер іс жүзінде жоқ. Елде белгілі бір жетістіктер бар, бірақ биліктегі әйелдер жеткіліксіз ұсынылған, шешім қабылдаушылар арасында бұл бөлімдегі әйелдердің шоғырлануы өте аз. Екінші мәселе, біз бүгінгі күні ауыл әйелдері мен қыздарына арналған бағдарламалар жоқ екенін түсінуіміз керек, бұл тауашалар әрқашан біздің барлық процестерімізден шығады, бізде облыстық деңгейлерде, Республикалық маңызы бар қалаларда гендерлік іс-шаралар бар, ал ауылдық жерлер әрқашан шектен тыс жерде болады.

3. **Қазақстандық Заңнамада және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін "кемсітушілік" анықтамасының құқық қолдану практикасында іс жүзінде жоқ, кемсітушілікке қарсы заңнаманың, кемсітушілікке қарсы институттар мен рәсімдердің болмауы.** Адам құқықтары жөніндегі ратификацияланған халықаралық шарттар шеңберінде халықаралық міндеттемелердің орындалуы туралы баяндамаларды қарау барысында Қазақстанға бірнеше рет көрсетілген жүйелі проблема бар БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі кеңесі, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитеті, БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою жөніндегі комитеті, БҰҰ-ның Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою жөніндегі комитеті, БҰҰ-ның тәуелсіз сарапшысы Қазақстан Республикасына және бірқатар халықаралық құқық қорғау ұйымдары мен тәуелсіз сарапшыларға сапармен келген ұлттық азшылықтардың мәселелері бойынша. Теңдікке, соның ішінде гендерлік теңдікке қол жеткізу бұл мәселеге жүйелі көзқарассыз мүмкін емес. Соңғы бір-екі жылда ғана мемлекеттік органдар оны талқылай бастады.
4. **Объективті айырмашылықтарды жасанды түрде теңестіру отбасын сақтауда, балаларды тәрбиелеуде қайғылы салдарға әкеледі.** Бұл мәселеде тек батысқа қараудың қажеті жоқ. Онда мұндай саясат ерлер мен әйелдер арасындағы қарым-қатынаста ғасырлар бойғы негіздердің бұзылуына әкелді. Қазақстанда өзінің ұлттық дәстүрлері бар. Міне, оларға сену керек
5. **Әйелдер мен қыздардың осал санаттарына, оның ішінде мүгедек әйелдерге, этникалық азшылықтағы әйелдер мен қыздарға, мигрант әйелдерге, заңмен қақтығысқан әйелдерге, АҚТҚ/ЖҚТБ тобындағы әйелдерге, көп балалы аналарға, балалары бар балаларды тәрбиелеп отырған әйелдерге және т. б. қатысты мемлекеттің міндеттемелерін орындауға нұсқау жоқ.**
6. **Саяси деңгейде бізде ұғымдар араласады, гендерлік теңдіктің не екенін түсінбейді,** Президент жанындағы Отбасы және әйелдер істері және демографиялық саясат жөніндегі органнан бастап, бұл орган өзінің құндылық құрамы бойынша ұсынылуы керек (кейбір әйелдер дерлік), өйткені олардың гендерлік теңдікті түсінуі олардың қаншалықты маңызды екендігі туралы көбірек сұрақтар туғызады ҚР-дағы гендерлік теңдіктің бұл күн тәртібін қалыптастыруға дайын, гендерлік тәсілдерді түсінудегі деңгей, бұл күрделілік. Егер біз Миор, АБҚО деңгейіне түссек, мысалы, гендерлік теңдік қағидаттары бойынша елеулі құндылық кері қайтарылады, егер атқарушы билік органдары деңгейінде әйелдердің өкілдігін алсақ, бұл әкімдер, Министрліктер және т. б., онда % өте төмен, мәслихаттардағы өкілдігі бойынша кейбір салалар бойынша оң өзгеріс болатын жалғыз нәрсе бар, бірақ бұл аса маңызды емес және әсер етпейді, өйткені олардың толық күші мен ықпалы жоқ, Шешім қабылдау деңгейі әкімдіктер деңгейінде шоғырланған, сондықтан мұндай нәтиже.

Саяси қайраткерлердің әйелдер мен полигамияға қатысты қалай сөйлейтіні туралы ақпарат өрісін қарастыратын болсақ, бұл гендерлік теңдік жағдайының нашарлауы, гендерлік теңдік, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және басқа да әйелдер мәселелерімен айналысатын ұйымдарға жүйелі қолдау жоқ деген дәлелдердің бірі. теңдік. Бізде тоқырау бар, тіпті регрессия туралы айтуға болады. Әйелдердің құқықтарын кеңейту туралы сұрақтар, соңғы бағдарламаларда мүлдем жоқ, олар жай ғана жарияланады, нақты индикаторлар мен шаралар жазылмайды, өйткені бұл шаралар қалай жүзеге асырылады. Ақиқатында, бізде бүгінгі күні әйелдер мен қыздарға қатысты кемсітушілік бар.

- ТДМ-ның он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Айтарлықтай прогресс бар, ашықтық, ашықтық қағидаттарында әлеуетті одан әрі дамыту қажет. Әйелдердің құқықтарын кеңейту мәселелері көптеген ұлттық бағдарламаларда бар. Елде гендерлік теңдік, әйелдер мен қыздардың мүмкіндіктерін ілгерілету және кеңейту мәселелері ұлттық, жергілікті және салалық бағдарламаларды жоспарлау, іске асыру кезінде басым болып табылады. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан гендерлік саясатты іске асыруда елеулі прогреске қол жеткізді. Әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия құрылды. Гендерлік саясаттың құрамдас бөліктері қоғамдық маңызы бар бастамалардың әртүрлі бағыттары бойынша күн тәртібіне енгізілген. Бүгінгі таңда ҚР Парламенті Мәжілісіндегі әйелдер депутаттарының үлесі кемінде 30% -. құрайды. Аймақтың азаматтық қоғамы жеткілікті күшті, ортақ құндылықтар мен әрекеттерді ілгерілету үшін бірігеді.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Заңнамалық база, Стратегия және бюджеттеу жетілдіруді қажет етеді. Атап айтқанда, патриархалдық көзқарастар мен үлгілерді қолдайтын өңір заңдарындағы олқылықтар алынып тасталуға тиіс, практика әйелдер мен қыздардың жағдайы мен қажеттіліктеріне неғұрлым сезімтал болуға тиіс, ұлттық жоспарлар мен стратегияларда баяндалған ережелер азаматтық қоғаммен және барлық мүдделі тараптармен бірлесіп тиімді іске асыру үшін мемлекеттік бюджеттен бөлінген қаражатпен нығайтылуға тиіс.
2. Бірінші сыныптан бастап мектептерде адам құқықтары мен гендерлік теңдік бойынша міндетті пәнді енгізу, онда балалар Ар-намыс пен қадір-қасиетке қол сұғылмаушылықтың іргелі құқықтарын үйренеді.
3. Әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық — зомбылықтың барлық түрлері қылмыстық жауапкершілікке тартылуы керек, тиісті қылмыстық және азаматтық заңдар гендерлік аспектілерді ескеруі керек.
4. Әйелдерді жастарсыз шешім қабылдау деңгейінде квоталаудың 30% - ы заңмен бекітілуі керек, содан кейін заңнама әйел денесінің ерекшеліктерін ескеруі керек, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңға сілтеме жасайды, әйелдердің көп бөлігі физиологиялық ерекшеліктеріне байланысты зорлық-зомбылыққа ұшырайды деп айтуымыз керек.
5. БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенциясына сәйкес келетін "кемсітушілік" ұғымын заңнамаға енгізу, БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі комитетінің ұсынымдарын Қазақстан Республикасының ҚДЖ-ны орындау туралы баяндамаларын қарау нәтижелері бойынша орындау, кемсітушілікке қарсы заңнаманы қабылдау, кемсітушілікке қарсы институттар мен рәсімдерді құру, гендерлік бірегейлікті айқындау жөніндегі саясатты өзгерту және оны қорғау.

6. Әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстары бойынша қылмыстық жауапкершілікті енгізу, бұл сәт жағдайды жақсартады және зорлаушыларды әділ жауапкершілікке тартуға мүмкіндік береді, бұл болмайынша, тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін біз ешқашан шешпейміз. Әйелдер мен қыздарға қатысты кемсітушілік сөздер бойынша Мемлекеттік саяси деңгейде елеулі жұмыстар мен айыптаулар қажет, негізінен әйелдер болып табылатын шағын және микро бизнесті дамытуға елеулі қолдау қажет, экономикалық тәуелсіздікті қамтамасыз ету үшін мамандандырылған несиелеу, мамандандырылған қолдау қажет.
7. Гендерлік саясат Стратегиясы қазіргі әлемнің жаңа сын-тегеуріндерінің жетістіктерін ескере отырып қайта қаралуға тиіс, егер Қазақстан өзіне міндеттеме алған болса зорлық-зомбылықтың барлық нысандарын жою, содан кейін Қазақстан қабылданған барлық нормаларға толық сәйкес болу үшін бірқатар халықаралық құжаттарға оның ішінде Ыстамбұл хаттамасына қол қоюы тиіс.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Мемлекет әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық-зомбылық құрбандарына көрсетілетін қызметтерге қаржылық қолдау көрсетуі керек, ол тек мемлекеттік орталықтарға ғана емес, үкіметтік емес әйелдер орталықтарына да таралуы керек.
2. Жағдайды бақылау және үнемі мониторинг жүргізу: әйелдер мен қыздарға қатысты гендерлік теңдік пен зорлық-зомбылық мәселелері бойынша өлшемдер мен зерттеулер жүргізу.
3. Әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық-зомбылықтың экономикалық шығындарына мақсатты талдау жүргізу. Мұндай ғылыми жобалар зорлық-зомбылықтың алдын алу және Жәбірленушілерге қызмет көрсету үшін барабар қаржыландыруды қолдау үшін талдау нәтижелерін пайдалану бойынша тәжірибе алмасумен қатар жүруі керек.
4. Оның ауқымы мен үрдістерін бағалау мақсатында әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық-зомбылық туралы деректерді жинаудың бірыңғай әдістемесін әзірлеу қажет. Сонымен қатар, әкімшілік деректерді жинау сапасын арттыру үшін стандартталған көрсеткіштерді енгізу қажет. Ұлттық деңгейде деректер деректерді қорғау және құпиялылық стандарттарына сәйкес бірыңғай дерекқорларға біріктірілуі керек. Сондай-ақ, деректер үнемі талдануы керек.
5. Өңірлерді тең дамыту қажет, Алматы мен Нұр-сұлтан үлкен ауыртпалықты бастан кешуде, өйткені басқа өңірлер тұрудың ыңғайлылығынан, өмір сүру жағдайынан айтарлықтай артта қалып отыр. Сондықтан Өңірлерді дамыту бағдарламасы болуы керек, субсидиялау мәртебесіне қарамастан дұрыс қаржыландыру қажет, салынған ақшаның тұратын адамдар санына пайыздық қатынасы ескерілуі керек.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Бұқаралық ақпарат құралдарында белсенді ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу және зорлық-зомбылыққа төзбеушілікпен тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін жариялау және жәбірленушілікпен аулақ болу. Жәбірленуші тілді тануды (жауапкершілікті жәбірленушіге ауыстыру) қоса алғанда, зорлық-зомбылық тақырыбы бойынша бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау этикасын үйрету мақсатында журналистерге арналған тренингтер мен семинарлар өткізу.
2. Зорлық-зомбылықтан аман қалған адамдарға көмек сұрауға немесе әділеттілік іздеуге кедергі келтіретін қоғамның едәуір бөлігіне тән терең гендерлік стереотиптерге әсер ету

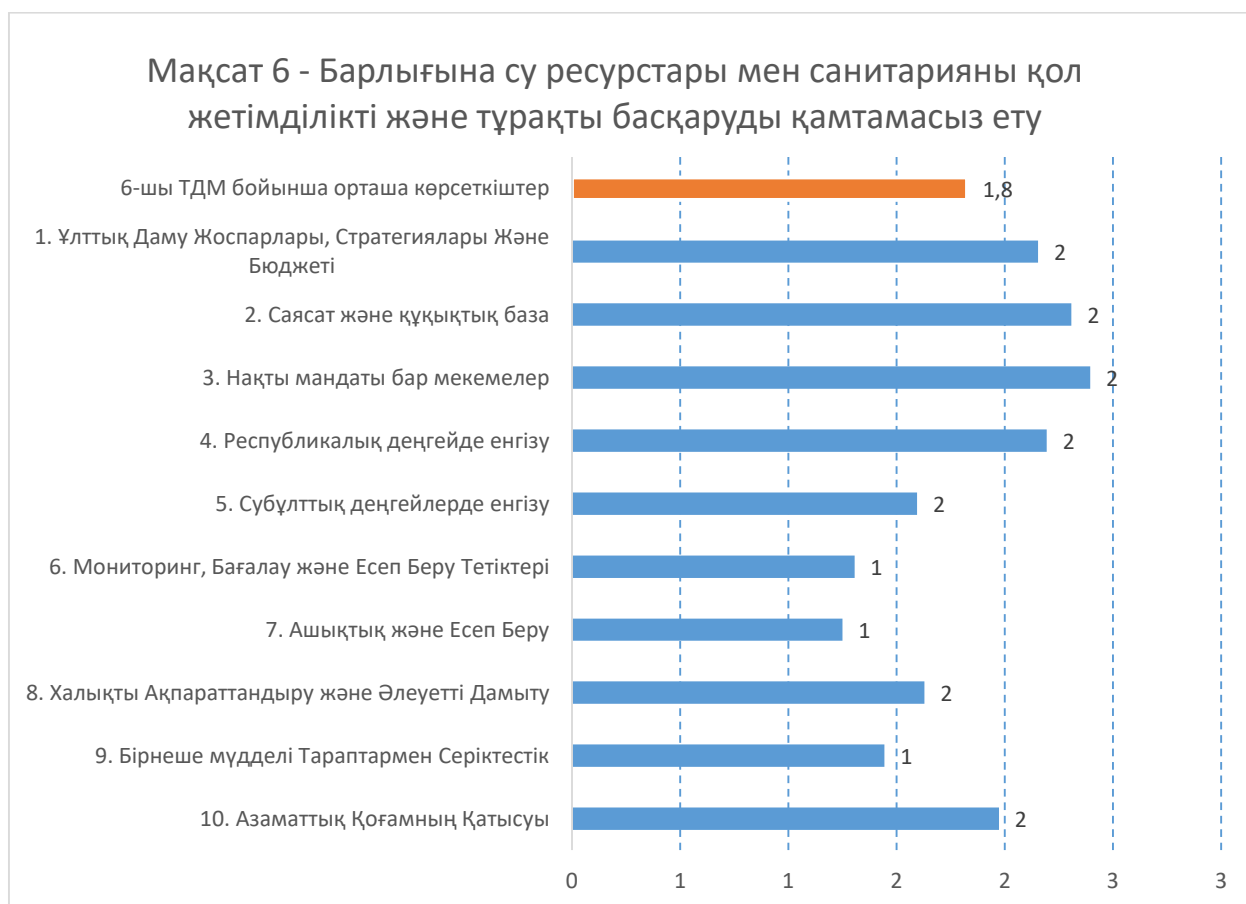
үшін жастармен жұмыс жүргізу (мысалы, тұрмыстық зорлық — зомбылық тек «отбасылық істер» деген жалпы сенім).

3. Әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық-зомбылық мәселелерінде жұмыс істейтін әйелдер үкіметтік емес ұйымдары мен әйелдер белсенділерінің қозғалыстарын одан әрі реформалар үшін олардың қызметін жалғастыруды қамтамасыз ету үшін күшейтуге қолдау көрсету қажет. Басқа елдермен озық тәжірибе алмасу.
4. Біз ауылдарда жұмыс істей бастауымыз керек, статистика көрсеткендей, бүгінде ауыл халқы қалалықтардан басым. Іс жүзінде біз ел әзірлеп жатқан нәрсені көреміз, бұл әрдайым ауылдық жерлерде жұмыс істемейді.

Мақсат 6 - Барлығына су ресурстары мен санитарияны қол жетімділікті және тұрақты басқаруды қамтамасыз ету

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-36%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-36%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Заңнама ішінара реттеледі, бірақ айтарлықтай өзгерістерді қажет етеді. Суды басқару саласындағы толық сәтсіздік, Мемлекеттік орган мен мемлекеттік бағдарлама жоқ (тек қоқыс мәселелерімен, геологиямен және т.б. біріктірілген). Жоспарлар бар, бірақ өте баяу және сапалы емес.

Өзекті мәселелер мен міндеттерді шешу қазіргі заман мен болашақ мәселелерін шешудің негізі ретінде жүйелік тәсілді қолдануды талап етеді. Ұлттық заңнамалық деңгейде, бірде-бір құқықтық құжатта бізде сапалы ауыз суға және санитарияға қол жеткізу құқығы тіркелмеген. Денсаулық сақтау министрлігінің санитарлық нормалары мен ережелері бар, судың сапасы туралы материалдар бар, бірақ заңнамалық деңгейде жоқ, бұған назар аудару керек. Бұл жыл сайын сумен жағдайдың нашарлауына байланысты, сонымен қатар көптеген жылдар бойы халықтың сапалы ауыз суға қол жетімділігі проблемасы бар, яғни бізде сапалы ауыз су бәріне бірдей қол жетімді емес.

2. Халық үшін қолжетімді ақпарат қолжетімді көздерде жоқ.

3. Ауыл тұрғындарының сапалы ауыз суға және санитарияға қол жеткізу мәселесі әлі де өзекті болып отыр.

Ақсу мемлекеттік бағдарламасы мысал ретінде 2020 жылы аяқталды, бірақ адамдарды таза сумен қамтамасыз ету мәселесі шешілген жоқ. Себептері-сыбайлас жемқорлық, қазынашылық, мемлекеттік қызметкерлердің жауапсыздығы. Бірақ оны шешу керек!

4. Елді мекендер шұңқырлары бар дәретханалардың тұтас желісімен жабылған, шатқалдарда туристік инфрақұрылым ағынды сулар мен қалдықтардың ластануы тұрғысынан тиісті түрде бақыланбайды.

Елдің ауылдық және қалалық елді мекендері арасында суға қол жетімділік пен санитарияда әлі де алшақтық бар. Ағынды сулар, кәріз және санитария мәселелері бар, ауылдық аймақтарда топырақтың ағынды сулармен ластануы байқалады, өйткені санитария мен кәріз жүйесі дұрыс емес. Ауылда, әдетте, кәріз жүйелері жоқ, адамдар шұңқырларды пайдаланады. Осының арқасында топырақтың ластануы, бақтар мен бақтардағы топырақ арқылы үстелге қайта оралады, сондықтан аурулар бар және т.б.

Мәселе ауылдық мектептерде – әлі күнге дейін шұңқырлар бар, бұл мәселе екі жыл бұрын көтерілген, Денсаулық сақтау министрлігі бұл мәселені шұғыл түрде шешуге, дәретханаларды қоюға шешім қабылдады, бірақ бұл санитарлық мәселелерден гөрі дәретханадағы қылмыстық жағдайларға байланысты болды. Бізде әлі күнге дейін ауылдарда кәріз жүйелерімен қамту жоқ.

5. Су ресурстарын интеграцияланған басқарумен байланысты мәселелер климаттың өзгеруі жағдайында осы қағиданы жүзеге асыру тұрғысынан скрининг пен жетілдіруді қажет етеді. Су ресурстарын интеграцияланған басқару қағидаты бізде 15 жылдан астам уақыт болды, ол қабылданды, Су кодексі бар, қазір осы Кодекске өзгерістер енгізілуде.

- ТДМ-ның оң нәтижелері/жетістіктері қандай?

Азаматтық қоғам ұлттық және жергілікті деңгейдегі жұмыс топтары мен су комиссияларына қатысады. Еліміздегі су ресурстарын басқарудың қалыптасқан жүйесі су ресурстарын басқарудың базалық халықаралық қағидаттарын біріктіруге, сондай-ақ Тәуелсіздіктің отыз жылы ішінде судың сұранысы мен ұсынысын реттеуге мүмкіндік берді. Суды басқарудың бассейндік қағидаты енгізілді, шешім қабылдау процесіне жұртшылық пен су пайдаланушылардың қатысуы үшін мүмкіндіктер кеңейтілді, көрші мемлекеттермен су бөлу және су пайдалану бойынша негізгі шарттар жасалды. Қазақстанда су бар, бірақ тұщы суға қол жеткізе алмайтын аймақтар бар.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

1. Қазақстан үшін басым мақсаттардың бірі бағалау әдіснамасын, мониторинг тетігін, ел азаматтарының белсенді және барлық жерде қатысуын жетілдіруді талап етеді.
2. 6-мақсат су ресурстарын қалпына келтіруге баса назар аудара отырып, саясатты түбегейлі өзгертуді талап етеді.
3. Суды ұтымды және тиімді пайдалану жүйесін енгізу қажет. Бұл туралы халықтың және барлық кәсіпкерлік субъектілерінің хабардарлығын арттыру.
4. Су мәселелері бойынша трансшекаралық өзара іс-қимылды арттыру.
5. Бассейндік кеңестердің тиімділігін арттыру.

Мақсат 7 - Барлығына арзан, сенімді, тұрақты және заманауи энергияға қол жеткізуді қамтамасыз етіңіз

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-30%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-29%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Жұртшылық пен бизнес таза дамудың жаңа тетіктері туралы жеткілікті білмейді және қазіргі заманғы энергия көздерін енгізуді ынталандыратын қажетті әлеуетке (кең мағынада) және ресурстарға ие емес.
2. ЖЭК және ЭЭ бойынша мақсаттар адамдардың, тек ірі бизнестің, көмір және мұнай секторларының мүдделерін ескермейді. Шын мәнінде, біздің қоғам осы мақсатқа жету үшін піседі - 20 жылдан кейін. Біздің кедейлік қымбат. ЖЭК-бұл біздің проблемамыз.
3. Бұл мақсатқа сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне байланысты толық көлемде қол жеткізілмейді.
4. Субұлттық деңгейде ештеңе жасалмайды.
5. Күн және жел энергетикасы дамып келеді, сонымен бірге биогаз технологиясына қолдау көрсетілмейді.

- ТДМ-нің оң нәтижелері/жетістіктері қандай?

Климаттық күн тәртібі бүкіл әлемдегі энергетика саласы үшін аса маңызды сын-қатерлердің біріне айналуға, Қазақстан шетте қалмады және көміртегі бейтараптығына қол жеткізу бойынша өзінің нысаналы көрсеткіштерін белгіледі, бұл өз кезегінде елдегі "жасыл" энергетиканың дамуын қамтамасыз етті. Қазақстан ЖЭК және сутегі энергетикасын дамыту үшін бірегей мүмкіндіктерге ие. Соңғысын дамыту жаңа технологиялар құзыреті орталығының басымдықтарының бірі болып табылады. Өңірлердегі экология мәселелері бойынша Жол карталарында отынның экологиялық түріне (газ және электро) көшу, сондай-ақ Алматы қаласындағы ЖРК, Метро, троллейбустар дамыту, Алматының мысалында балама көлік түрлері-веложолдар үшін инфрақұрылымды кеңейту бойынша бірқатар іс-шаралар көзделген.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

1. Жаңартылатын энергия көздерін (ЖЭК) кеңінен және кеңінен пайдалану, еліміздің бизнес-құрылымдары мен азаматтарының әлеуеті мен әлеуметтік жауапкершілігін арттыру талап етіледі.
2. ЖІӨ-дегі энергия сыйымдылығын төмендету, өндірістегі және тұрғын үй секторындағы энергия тиімділігін арттыру, ЭРЖК енгізу мәселелері мемлекет, бизнес және халық тарапынан барған сайын үлкен күш-жігерді талап етеді.
3. СОО, бизнес орталықтар мен ТК аумағында электр-жанармай құю станцияларын орнату үшін инфрақұрылымды қамтамасыз ету.
4. Ғимараттар құрылысында ЖЭК - ке енгізу бағдарламасы.

Мақсат 8 - Прогрессивті, инклюзивті және тұрақты экономикалық өсуге, толық және Өнімді жұмыспен қамтуға және барлығына лайықты жұмысқа ықпал ету

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-34%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-34%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- 1. Лайықты жұмысқа қол жетімділік жоқ.** Дәстүр бойынша медицина қызметкерлері мен мұғалімдердің жұмысы төмен төленеді. Ауылдық жерлерде жұмыс жоқ. Өте жоғары зейнеткерлік жас. Жұмыссыздық деңгейі жоғары.
- 2. Тұрақты экономикалық өсуге жаңа өндірістер мен жұмыс орындарын құру ықпал етеді.** Қазіргі уақытта өткен COVID-19 пандемиясы аясында экономикалық өсудің төмендеуі және нәтижелі жұмыспен қамту және лайықты жұмыс нәтижесінде байқалуда.
- 3. Іс жүзінде ерекше қажеттіліктері бар адамдар еңбек қызметіне жеткіліксіз қатысады, олардың әлеуеті тиісті дәрежеде пайдаланылмайды.** Мүгедек адамдардың лайықты өмір сүру құқықтары бұзылады.
- 4. Ашықтық пен есеп берудегі қиындықтар, бағдарламаларды бақылау және бағалау.** Бағдарламалар, механизмдер жасалды, бірақ толық орындалмады. Көптеген факторлар жергілікті жерлерде орындалмайды.

Көпбалалы, өзін – өзі жұмыспен қамтыған және т.б. мемлекеттік гранттық бағдарламаларға тартылды-бастаманың өзі өте жақсы, шағын бизнесті бастау үшін ұсыну мүмкіндіктері тамаша, бірақ нақты көрсеткіштер жоқ. Бұл бағдарламалардың тиімділігі көп нәрсені қалайды, өйткені бұл белгілі бір әлеуметтік санаттарға, осал топтарға ақша беру. Тіпті мониторинг жүргізілетін болса да, оның нәтижелері ашық емес және түсініксіз, нәтижесінде белгілі бір бизнестің қаншалықты басталғаны түсініксіз, бағыттар жеткіліксіз, олар шындықтан алшақтайды. Мысалы, Маңғыстауда осы бағдарламалар аясында наубайханалар, ательелер және т.б. ашу туралы қанша мәлімделгені іс жүзінде бұл бизнестің саны жоқ.

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Халықтың әлеуметтік осал топтарын жұмысқа орналастыру елдің жоспарларында, саясаттарында және бюджеттерінде жақсы ілгерілей бастады. Жұмыспен қамтуды қолдау және жәрдемдесу мекемелері бар. ҮЕҰ бұл процеске белсенді қатысады.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

1. Тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу үшін мемлекеттік бағдарламаларды имплементациялауды, ашықтықты, қоғамды хабардар етуді, өндірісті ынталандыруды және жұмыс орындарын құруды қамтамасыз ету қажет.
2. Толық оқу және әлеуметтік пакеті бар жұмыс орындарын ұсыну.
3. Осы бағыттағы бағдарламалардың сапасын арттыру, олардың нысаналы мақсаты мен бағыты, бағдарламалардың орындалуын мониторингілеу. Бұл бағдарламаларды әр аймақтың ерекшеліктерін ескере отырып, әр аймақтағы экономика секторларына байланыстыру.

Мақсат 9 - Тұрақты инфрақұрылымды құру, инклюзивті және тұрақты индустрияландыруға жәрдемдесу және инновацияларды ынталандыру

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-33%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-33%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- Инфрақұрылымды құру нақты қажеттіліктермен байланысты емес.** Инновациялық болып табылатын, бірақ халық арасында ілгерілеу мен өзектілігі жоқ жобалар бар. Инновациялық деп аталатын, бірақ қолданбалы сипатқа ие емес жобалардың мысалдары бар. Инфрақұрылымдық даму мәселелері өңірлер мен өсіп келе жатқан трансшекаралық қажеттіліктер арасындағы байланыстар үшін көлік-логистикалық жүйелерді дамытумен қатар Қазақстанның орнықты дамуы үшін маңызды басымдықтар болып табылады. Қазіргі бизнестің кірісі негізінен бұрынғы КСРО-ның материалдық базасына негізделген. Ол оны екі негізгі себеппен қанағаттандырады: ашкөздік және инновацияға қаражаттың жетіспеушілігі.

2. **Жергілікті жерлерде осы мақсатқа жетудің өте төмен көрсеткіштері.** Ешқандай прогресс көрінбейді. Жоспарлар мен іс-шараларды жүзеге асыру барлық бағыттардағыдай ақсап тұр. Көптеген пайдасыз жобалар.
3. **Инклюзивті ортаны ілгерілету бойынша кешенді бағдарламалар жоқ.**
4. **Инновацияларды гранттық қолдау саласындағы сыбайлас жемқорлық.**

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Елімізде тамаша ғылыми-өндірістік база, қуатты білім беру әлеуеті бар.

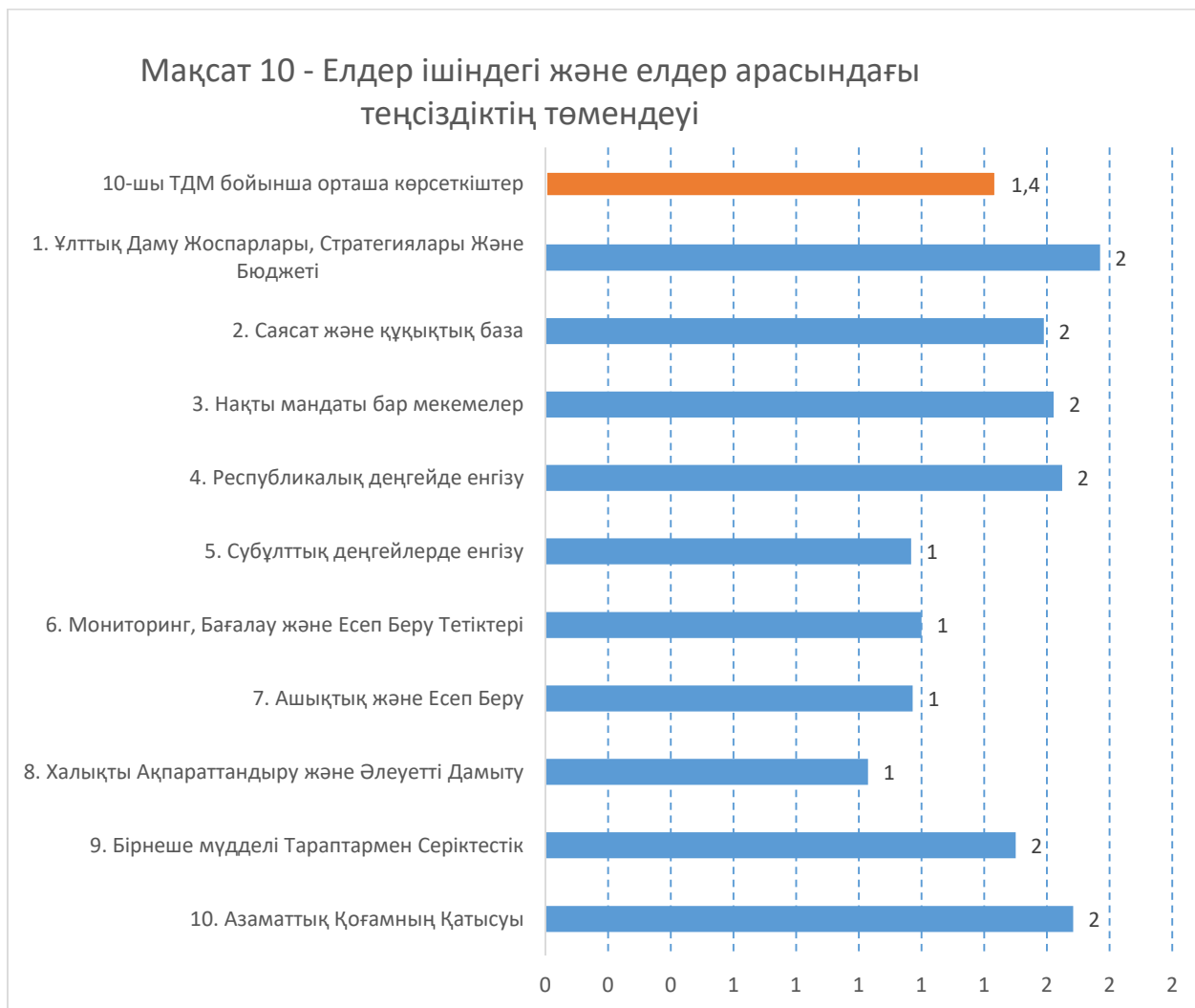
- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

1. Өнеркәсіп секторын жаңғырту, ғылымның, индустрияның, Бизнесінің тығыз ынтымақтастығын қамтамасыз ету; инновациялық жобалар мен ғылыми зерттеулерді қолдау.
2. Экономиканың негізгі салалары бойынша мемлекеттік қолдау қажет, бұл өндірістік сектордың дамуын жеделдетуге мүмкіндік береді.
3. Хабтар құру және нақты жобалар жасау қажет жұртшылықты тарту. Азаматтық сектормен жұмысты арттыру. Көптеген таланттар және олардың толық қолдауы мен дамуы қажет. Индустриялық хабтар құру, бизнес-идеяларды біріктіру, ресурстық қолдау көрсету және ісін жаңа бастаған кәсіпкерлердің тәжірибесімен алмасу үшін ынтымақтастық;
4. Өткен жылдардағы бизнес-жобалар бойынша Аналитика, жаңадан бастаған кәсіпкерлерге қандай тауашалар қаныққанын, қайсысы сұранысқа ие екенін, олардың әлеуетін көбірек іске асыру мүмкіндігі бар екенін, гранттар тек тігін цехтары мен кондитерлік өнімдер өндірісі үшін ғана берілмейтінін, еңбек нарығы толып кеткенін дайындау және түсіндіру үшін.

Мақсат 10 - Елдер ішіндегі және елдер арасындағы теңсіздіктің төмендеуі

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-29%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-29%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- 1. Халық табысының экономикалық өсудің баяулауына, әсіресе ковид кезеңінде, шикізат нарығының тұрақсыз жағдайына және ұлттық валюта инфляциясының өсуіне тікелей тәуелділігі ауыл мен қала халқы арасындағы теңдікке қол жеткізуде елеулі проблемалар туғызады. Ерлер мен әйелдер арасында жалақы алшақтығы, халықтың осал топтары үшін әлеуметтік пакеттер мен қызметтердің жеткіліктілігі бар.**
- 2. Ел ішіндегі әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі әртүрлі, ірі, шағын қалалар мен ауылдардың арасында айырмашылықтар бар, бұл алшақтық артып келеді. Кейбір аспектілер бойынша теңсіздікті азайтудың белгілі бір оң белгілеріне қарамастан, теңсіздік әлі де сақталады. Қоғамның стратификациясы бар, бұл нарықтық экономиканың нәтижесі. Табыс айырмашылығы күшейе түседі, байлықтың едәуір бөлігі көптеген адамдарға тиесілі.**

Халықаралық деңгейде Қазақстан Республикасы басқа мемлекеттермен ынтымақтастықты іске асырады, бұл Халықаралық ұйымдарға және халықаралық шарттарға қатысу есебінен олардың арасындағы теңсіздікті қысқартады. сонымен қатар, ішкі деңгейде кедей топтар мен байлар арасындағы алшақтық маңызды, өйткені біріншісінің кем дегенде орташа табыс деңгейіне жету мүмкіндігі жоқ екенін ескерсек: мәселе Қол жетімді және кең таралған білімнің, жыныстық білімнің жоқтығында болуы мүмкін (кедей азаматтар, байлықтың жоқтығына қарамастан, мен балаларды әлемге әкелгім келеді), сондай-ақ себеп жұмысшыларды кемсітуді ынталандыратын тиімсіз еңбек заңнамасында жасырылуы мүмкін.

ХӨОТ үшін өңірлердегі мемлекеттік қолдаудың айырмашылығы (қоғамдық көлікте жол ақысын төлеу, 1-4 сыныптар үшін мектепте тегін тамақпен қамту, Алматы қаласы мысалында тұрғын үймен қамту және т.б.) ішкі көші-қон үшін шешім қабылдауға ықпал етеді.

Кейбір аймақтарда жұмыс орындарының болмауы ірі қалаларға көшуді шешуге ықпал етеді.

Кеңес заманынан бері келе жатқан тағы бір маңызды мәселе бар және Мен атап өтпеген мәселе - "тіркелу" немесе бірқатар әлеуметтік және экономикалық құқықтардың тұрғылықты жері бойынша тіркеуге тәуелділігі. Бұл саясатты түбегейлі өзгертуді талап етеді, өйткені ол көптеген адамдарға, әсіресе аймақтардан ірі қалаларға жұмыс іздеп келген жастарға әсер етеді.

Күшті әлеуметтік стратификация және децилді көрсеткіш байқалмайды, бұл үлкен алаңдаушылық тудырады. Аймақтар арасындағы үлкен теңсіздік және субсидиялау аймақтарындағы қызметтерге қол жеткізудегі үлкен теңсіздік.

Мүліктік стратификация күшейіп келеді, оған экономикалық дағдарыс пен ковид, әскери қақтығыстар әсер етті. Бізде жұмыссыздық туралы нақты деректер жоқ, жұмыссыздық 40% деңгейінде, жалақы деңгейі өте төмен, сондықтан біз сұр көлеңкелі нарыққа қайта ораламыз. Негізгі соққы әйелдерге түседі, олар бірінші кезекте жұмыстан шығарылады, жұмысқа орналасу қиынға соғады, 45 жастан кейін жұмыссыз әйелдердің үлкен % - ы, төмен зейнетақылар. Егер қала мен ауыл туралы айтатын болсақ, онда экономикалық алшақтық тек ішкі көші-қонмен күшейеді, жастар мегаполистерге ұмтылған кезде, жұмыс таба алмай, ішкі наразылық ошақтары пайда болады, бұл біздің қаңтар айындағы оқиғаларымызбен расталады, негізгі қозғаушы және масса жұмыссыз жастар болды, мен теңсіздіктің төмендеу белгілерін көрмеймін. Жүйелі шаралар қабылданбайды, жоспарланбайды және ұсынылмайды. Мен оң нәтижелерді көрмеймін, мысалы, олар бастаушы кәсіпкерлерге талдау жасады және талдау бойынша сарапшылардың мәліметтерін қорытындылады, олар бір-бірімен "тікұшақ ақшасы" деп атады, бағдарламаларға көп ақша кездейсоқ бөлінеді, бақыланбайды, қолдау жоқ, бұл ақшаны кім алады, нәтижелерді бақылау және бағалау жоқ. жалпы алғанда, бұл қаражатты бөлудің тиімділігі өте төмен, олар нәтижесіз ериді, бизнес үшін ешқандай әсер болмайды.

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Қазақстанда Орталық Азия елдері арасында өңірлік дамуға бағытталған саясаттар мен стратегиялар бар. Үкімет пен азаматтық қоғам Орталық Азия өңірі үшін жобаларды дамыта отырып, өңірлік бастамаларға ұмтылады.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Адам құқықтарын бұзу саласындағы қорғау, стигма мен кемсітушілікке қарсы күрес.
2. Адамдардың (ішкі және сыртқы) реттелген, қауіпсіз, заңды және жауапты көші-қонына, оның ішінде жоспарланған және жақсы ойластырылған көші-қон саясатын жүргізу арқылы жәрдемдесу.
3. Көші-қон көңіл-күйін қысқарту үшін санатты қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды ҚБЖ-мен біріздендіру.
4. Елдер арасындағы орта және жоғары білім туралы дипломдарды жалпы стандарттау.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің

ашықтығы

1. Мониторинг тетіктерін, бағалау критерийлерін, объективтілік пен ашықтықты, қатаң есептілікті, халықты белсенді тартуды жетілдіру.
2. Өндірістік кәсіпорындарды ұлғайту арқылы жұмыс орындарын құру (франчайзингтер беруді қолдау, осындай кәсіпорындарды ашуға жеңілдікпен кредит беру).
3. Мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу тиімділігін арттыру, сарапшыларды тарта отырып, ұзақ жүйелі жан-жақты қоғамдық талқылаудан кейін ғана қабылдау, бөлінген қаражат мөлшерімен емес, қол жеткізілген нәтижелердің сандық және сапалық көрсеткіштерімен экономиканы дамытудың қандай да бір бағытын қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды бағалау ғана емес, салынған қаражаттың тиімділігін ұдайы бақылап отыру және бағалау.
4. Адамдар арасындағы теңсіздікті азайту шараларының бірі ретінде барлығына жоғары білімнің қолжетімділігін арттыру.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Ерлер мен әйелдер арасындағы Табыс теңсіздігін азайту үшін адвокати науқандары мен ақпараттық кампанияларды өткізу;
2. Мүгедектігі бар балаларға, соның ішінде ауылдық жерлерден келген балаларға, бұл үшін қажетті жағдайлар жасай отырып, қарапайым мектептерде оқуға рұқсат беру.

Мақсат 11 - Қалалар мен елді мекендерді ашық, қауіпсіз, өміршең және тұрақты ету

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа-28%;

Сарапшылармен консультациялардан кейінгі орташа-28%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- Қалаларды, облыстарды, аудандарды және кенттерді дамыту стратегияларында іс жүзінде инклюзивті тәсіл жоқ.** Қалалар мен елді мекендердің тұрақты дамуы туралы пайым жоқ. Мүгедектердің қолжетімділігі қамтамасыз етілмеген. Ешқандай саясат анықталған жоқ. Инклюзивті орта жоқ. Мүгедектер қоғамы өкілдерінің пайдалануға беру жөніндегі қабылдау комиссиясына ресми қатысуы.
- Бюджеттерді жоспарлауға, талқылауға халық өте сирек қатысады.** Қоғамды ақпараттандыру және түсіндіру жұмыстары жоқ. Елімізде ұлттық даму жоспарлары шеңберінде дамитын өңірлік, инфрақұрылымдық даму, урбанистер мәселелері әлі де өзекті болып отыр. Бүгінгі таңда қала тұрғындары қаланы жоспарлау және абаттандыру процесіне қатыспайды, қала тұрғындарының қажеттіліктерін бағалау жүргізілмейді, бүгінгі таңда біздің қалалар адамдар үшін емес, қарапайым тұрғындар үшін емес, олар бизнес үшін де, машиналар үшін де, бұл айырбастар үшін де, қазіргі заманғы урбанизацияны ескере отырып ұзақ мерзімді жоспарлау жүргізілмейді.

Халық қатысатын бюджеттер, жұртшылық қатыспайды, ресми сипатта болады дейді.

3. Сапасыз тұрғын үй құрылысы,
4. Сыбайлас жемқорлық;
5. Жасыл кеңістікті азайту, ағаштарды кесу. Бір сәттік экономикалық пайда үшін стихиялық даму жүріп жатыр, мүмкін схемалардың сыбайлас жемқорлық реңктері бар, олар құрылысқа беріледі және қалалардың келбетін жақсы жаққа өзгертпейді және қала тұрғындарының құқықтарын бұзады. Қоғамдық көлікті дамыту жүйелі қосымша шараларды, ресурстарды, әсерді талап етеді. Ағаштарды кесу, ауа, су, экологиялық жағдай, ҚР қалаларында бәрі нашарлап барады, оң үрдістерді көрмеймін, тұрғын үйге қол жетімсіз.

- ТДМ-нің оң нәтижелері/жетістіктері қандай?

Шамалы оң динамика байқалады. КЕҰ мемлекеттік органдар мен жергілікті қоғамдастықтарды аумақтарды дамытуды партисипативтік жоспарлау тәсілдеріне, партисипативтік бюджетке, МӘС-ке жаңа тәсілдерге, ауылдық аумақтарды дамытуға оқыту арқылы үлес қосады. Нұрсұлтан және Алматы қалаларында жағдай басқа өңірлерге қарағанда әлдеқайда жақсы, ал орталықтан неғұрлым алыс болса, соғұрлым нашар болады. Әзірге мұндай мақсат республикалық және облыстық маңызы бар қалалар үшін қолайлы. Қалаларды, Моноқалаларды дамыту бағдарламасы, ауылдық аумақтарды дамыту бағдарламасы және т. б. бар.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. ТДМ мониторингі және іске асыру жөніндегі құжаттарға саясат көздерін, басымдықтарын және нақтылау саласын интеграциялау.
2. Шеттерін дамыту кешенді бағдарламаны қажет етеді.
3. Тонаудан бақылау камераларын орнату, тәулік бойы қол жеткізу және қауіпсіздік

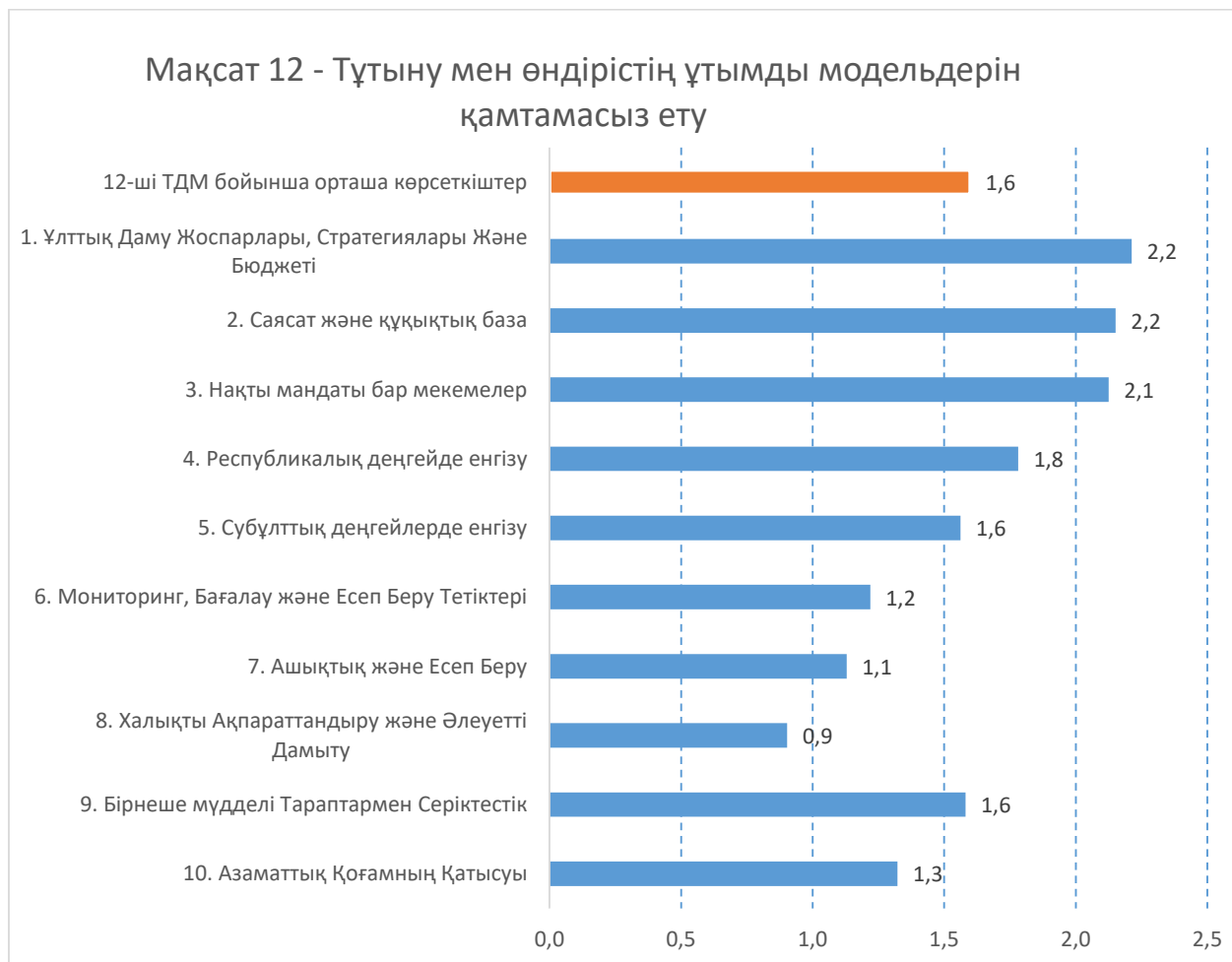
Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Мүгедектер қоғамы өкілдерінің тапсырылатын Ғимараттың және қоғамдық кеңістіктердің басқа да объектілерінің (өткелдер, балалар алаңдары, саябақтар және жер үсті және жер асты өткелдері, қоғамдық дәретханалар және т.б.) қолжетімділігін бағалау үшін пайдалануға беру жөніндегі қабылдау комиссиясына міндетті түрде қатысуы.
2. Әр қаладағы осындай мақсаттағы барлық объектілер үшін жауапты болатын компанияны анықтай отырып, бәсекелестік ортаға беру.
3. Қоғамдық дәретханаларды ірі қалалар бойынша барлық СГУ-ға сәйкестендіру және оларды қала тұрғындары үшін қолжетімді ету. Жарық пен суды қосыңыз, канализацияға қосыңыз. Мүгедектерге тегін қол жеткізу: мүгедектер арбасында ішке бұрылу үшін құрылыс нормалары бойынша пандустың болуы, сондықтан Зағип және есту қабілеті нашар адамдар да бағдарлай алады және СГУ-ны пайдалана алады.
4. Қалаларды стратегиялық жоспарлауға, құрылысқа, жол құрылысына және т. б. қоғамдық бақылауды арттыру.

Мақсат 12 - Тұтыну мен өндірістің ұтымды модельдерін қамтамасыз ету

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа-32%;

Сарапшылармен консультациялардан кейінгі орташа-32%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Осы мақсатқа қол жеткізу жергілікті жерлерде нашар жүзеге асырылады. Ешқандай саясат анықталған жоқ. Тым жалпы және бұлыңғыр мақсат.
2. Жердегі ресурстар азаяды. Қоршаған ортаның жағдайы нашарлайды және бұл біздің болашағымыз тәуелді болатын тұрақты тұтыну үлгілерінің дамуына қауіп төндіреді.
3. Елде тарихи және заманауи өндіріс қалдықтары (РАҚ, улы, қауіпті қалдықтарды қоса алғанда), соның ішінде ТКШ секторының қалдықтары, медициналық қалдықтар және т. б. проблемалар болды және әлі де бар.
4. Заңнама аясында біз қалдықтар бойынша өте жақсы белгілендік. Бірақ бүгінгі күні бізде утилита жинау мәселесі бар, бұл үлкен қиындықтардың бірі. Біз Көлік құралдарын кәдеге жарату үшін жиналған ресурстар мен құралдардың дұрыс бөлінбегенін көреміз. Бұл мемлекет шешімі тарапынан дұрыс емес. Экологиялық мәселелер бойынша мемлекеттік бюджетке төленетін барлық алымдар мен төлемдер – экологиялық бағдарламаларға бағдарламалануы тиіс. Біз сондай-ақ аймақтық деңгейде қаржы ресурстары бөлінген кезде экологиялық мәселелерге өте аз ресурстар бөлінетінін

көреміз. Келесі мәселе, бәлкім, бұл өңірлік экология Департаменттеріндегі жұртшылықтың, жергілікті мамандардың жіберіп алуы-біз өңірлерді дамыту бағдарламаларына экология аспектілерін қоспаймыз. Бүгінгі таңда егер сіз Өңірлерді дамыту бағдарламаларын ашсаңыз, экология саласында біз бұл бағдарламаларға ештеңе қоспайтынымызды жақсы көре аласыз.

5. Биыл экология министрлігі Экологиялық мәселелерді шешуге өз бюджетін қорғаған жоқ, талап етілетін бюджеттің 100%-ның тек 60%-ын ғана қолдануға ала алды. Бұл экологиялық мәселелердің 40% шешілмей қалатынын көрсетеді. Аймақтық экология департаменттері бойынша біз осындай жағдайды көреміз: сұралған бюджеттің бірі, ал бекітілген Бюджеттің екіншісі. Сондай-ақ, Мемлекет трансферттері бойынша біз экологиялық мәселелерді шешуге ақша бөлінетінін көреміз, бірақ содан кейін бюджетті қайта бөлу орын алады және нәтижесінде **экология саласындағы мәселелер жеткілікті қаржыландыруды алмайды, бұл бүгінгі күннің басты проблемасы.**

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Өлшенетін жаһандық көрсеткіштердің ұлттық көрсеткіштермен корреляциясы. Жаңа экологиялық кодекстің қабылдануымен Қазақстанда циркулярлық экономиканы дамыту басталды, оның мақсаты минималды шығындармен өндіріс пен тұтынудың циркулярлық жүйесін құру арқылы экономикалық өсуді бастапқы шикізатты пайдаланудан оқшаулау болып табылады.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Қалдықтары аз экономиканы дамыту және өндіріс қалдықтарын басқарудың тиімді жүйесін құру мәселелері стратегиялық басымдықтар болып табылады.
2. Бәсекеге қабілеттілік пен тұрақты экономикалық өсу мүддесі үшін ресурстық тиімді дөңгелек экономикаға көшу маңызды.
3. Қоқысты қайта өңдеу, адамдарды сұрыптау және жаңартылмайтын ресурстарға ұқыпты қарау қажет.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

Экология министрлігіне техникалық қолдау көрсету қажет, сондықтан олар өз бюджеттерін дұрыс қорғап, экологиялық мәселелерді шешуге арналған бюджеттерді азайтпау үшін неге сонша қаражат қажет екенін дұрыс дәлелдейді.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Азаматтық қоғам мен өңірлердегі мамандар экологияны қорғау жөніндегі процестерге қосылуы қажет. Өңірлерді дамыту бағдарламаларына экология мәселелерін қосу қажет.
2. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді және үй шаруашылығын жүргізуді дамыту қажет-(саяжайлар, фермерлік х-ва және т.б. сияқты).
3. Шағын және орта бизнес негізінен тарату бағыттарында дамиды, бірақ өндіріс бағытында дамыту қажет.

Мақсат 13 - Климаттың өзгеруіне және оның салдарына қарсы шұғыл шаралар қабылдау

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа-41%;

Сарапшылармен консультациялардан кейінгі орташа-36%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- Прогресс пен локализация жоқ.** Жергілікті деңгейде іс жүзінде жұмыс жүргізілмейді. Азаматтық қоғам климаттың өзгеруі мәселелеріне тек сараптамалық деңгейде қатысады. Біз климаттың өзгеру себептерін түсінбейміз.
- Ұлттық саясат декларативті,** мақсаттары әлсіз-бизнесінің мүдделерін қорғайды және барлық мәселелерді адамдарға және келесі үкіметтерге жүктейді. Осы мақсатқа жету үшін белсенді жұмыс басталды, бірақ практикалық қолданусыз. Бүгінгі таңда осы мақсат бойынша іс-шаралар өте аз.

Біз қазір табиғатты пайдаланушылардың қалай есеп беретінін көріп отырмыз, олар қанша шығарындылар болып жатқандығы туралы дұрыс емес суретті көрсетеді. Биылғы жылы Екібастұз кейсі экология Министрлігінің жосықсыз табиғат пайдаланушыға қатысты қатаң шаралар қабылдағанын, оларға үлкен ақшаға айыппұл салғанын көрсетеді. Бұл табиғат пайдаланушы сотқа жүгінді және олар бірінші сатыдағы соттан ұтылды. Біздің еліміз осы бағытта әлі де жұмыс істеуі керек екенін түсінуіміз керек. Климаттың өзгеруі бойынша экология министрлігінде осы

мәселелермен айналысатын жеке құрылым бар, бірақ жұмыс әрқашан тиімді бола бермейді.

3. ТКШ-да, ауыл шаруашылығында су тұтынуды азайту жөніндегі шаралар жеткіліксіз.
4. Биогаз технологияларын қолданудың жалғыз мысалдары. Сәтті қолданылғанына қарамастан, оны тарату үшін шаралар қабылданбайды.

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Климаттың өзгеруі барлық елдер мен Қазақстанға әсер етеді. Үкімет саясатты дамытады, жаһандық бастамаларға қатысады және қауіпсіз әрі тұрақты болашақ құру жоспарларын жасауға көп уақыт пен күш жұмсайды. Ұлттық деңгейде " Жасыл экономика " бойынша бастамалар бар. Бүгінгі таңда біз парниктік газдардағы жағдайды көріп отырмыз, табиғат пайдаланушылар ойлана бастайды, әрекет ете бастайды, әйтпесе ертең олар өз кәсіпорындарын төлей алатын немесе төлей алмайтын үлкен айыппұлдармен алмастыра алатынын түсінеді. Егер мұндай прецеденттер көп болса, онда табиғат пайдаланушылар бөлігінде жағдай жақсарады, яғни айыппұлдар кәсіпорындарға әсер етеді.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту

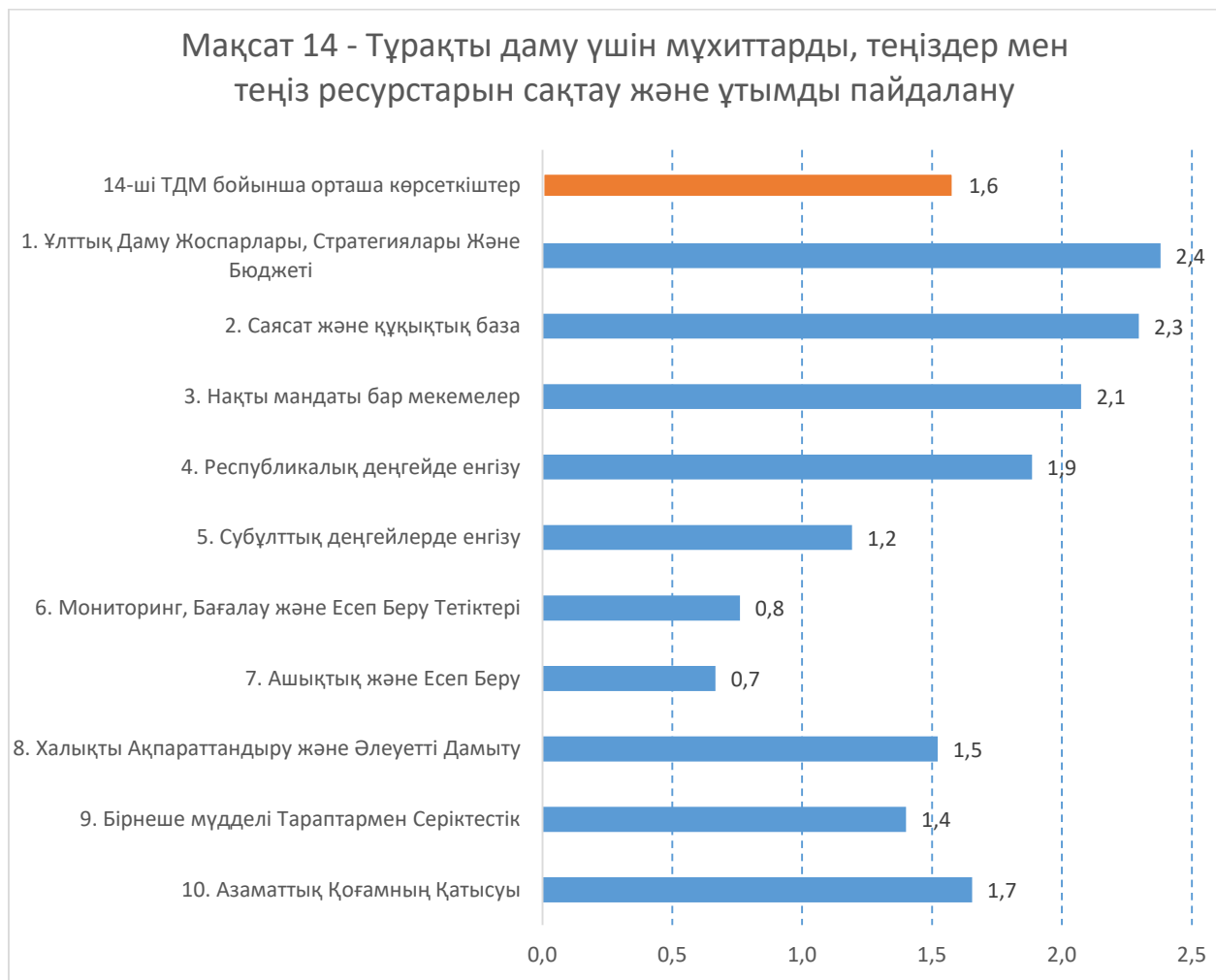
Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Климаттың өзгеруі, әсіресе жергілікті қауымдастықтар, фермерлер және қала тұрғындары деңгейіндегі климаттың өзгеруіне бейімделу мәселелері қарапайым, қол жетімді технологияларды қолданудың жаңа білімі мен дағдыларын, баламалы - бейімделу жоспарлары мен бизнесті дамыту стратегияларын, әсіресе ауыл шаруашылығында әзірлеуді талап етеді.
2. Суды үнемдеу мәселелеріне ерекше назар аудару керек.
3. СРИБ трансшекаралық контексте, елдің су балансын төмендетудің онжылдық цикліне (су сарапшыларының пікірінше) және соның салдарынан құрғақшылық кезеңіне кіретінін ескере отырып, табиғи ресурстарды басқарудағы эко жүйелі тәсіл. Су қауіпсіздігі, азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерінің өзектілігі артады.
4. Климаттың өзгеруінің салдарына бейімделудің мемлекеттік саясатын әзірлеу үшін ел аумағындағы климаттық өзгерістердің даму сценарийлерін модельдеу нәтижелеріне қол жеткізу қажет. Қазіргі уақытта Қазақстан өзінің Климаттық моделіне ие емес, бірақ ашық жаһандық климаттық модельдердің нәтижелеріне қол жеткізе алады. Өзіңіздің Климаттық моделіңіз болған жөн.
5. Осы мақсатқа қол жеткізу инновацияларды енгізуге, қазіргі заманғы экономика мен әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға ықпал етеді.

Мақсат 14 - Тұрақты даму үшін мұхиттарды, теңіздер мен теңіз ресурстарын сақтау және ұтымды пайдалану

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-32%;

Сарапшылармен консультациялардан кейінгі орташа-32%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

- Қазақстанға Мұхит қолжетімсіз және теңізге қолжетімділігі шектеулі.** Елдің теңізге шығуы жоқ, индикаторлардың қолданылуы төмен. Біз үшін маңыздырақ мәселелерді шешетін едік. Осы мақсатқа жету үшін өте әлсіз әрекеттер. Нақты алгоритм жоқ.
Су, ауа-райы, климат, тамақ, ауа теңіз арқылы реттеледі. Әлемде теңіздер мен мұхиттардың жағдайы үнемі нашарлайды. Бұл сондай-ақ Қазақстанда дамымаған балық аулауға теріс әсер етеді.
- Каспий теңізінде бекіре тұқымдас балықтардың өсімін молайтудың үздіксіз төмендеуі.**

- SDG оң нәтижелері / жетістіктері қандай?

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Осы шектеулі ресурсқа жаңартылған тәсілдерді енгізу сияқты жаңа заңнама қажет.

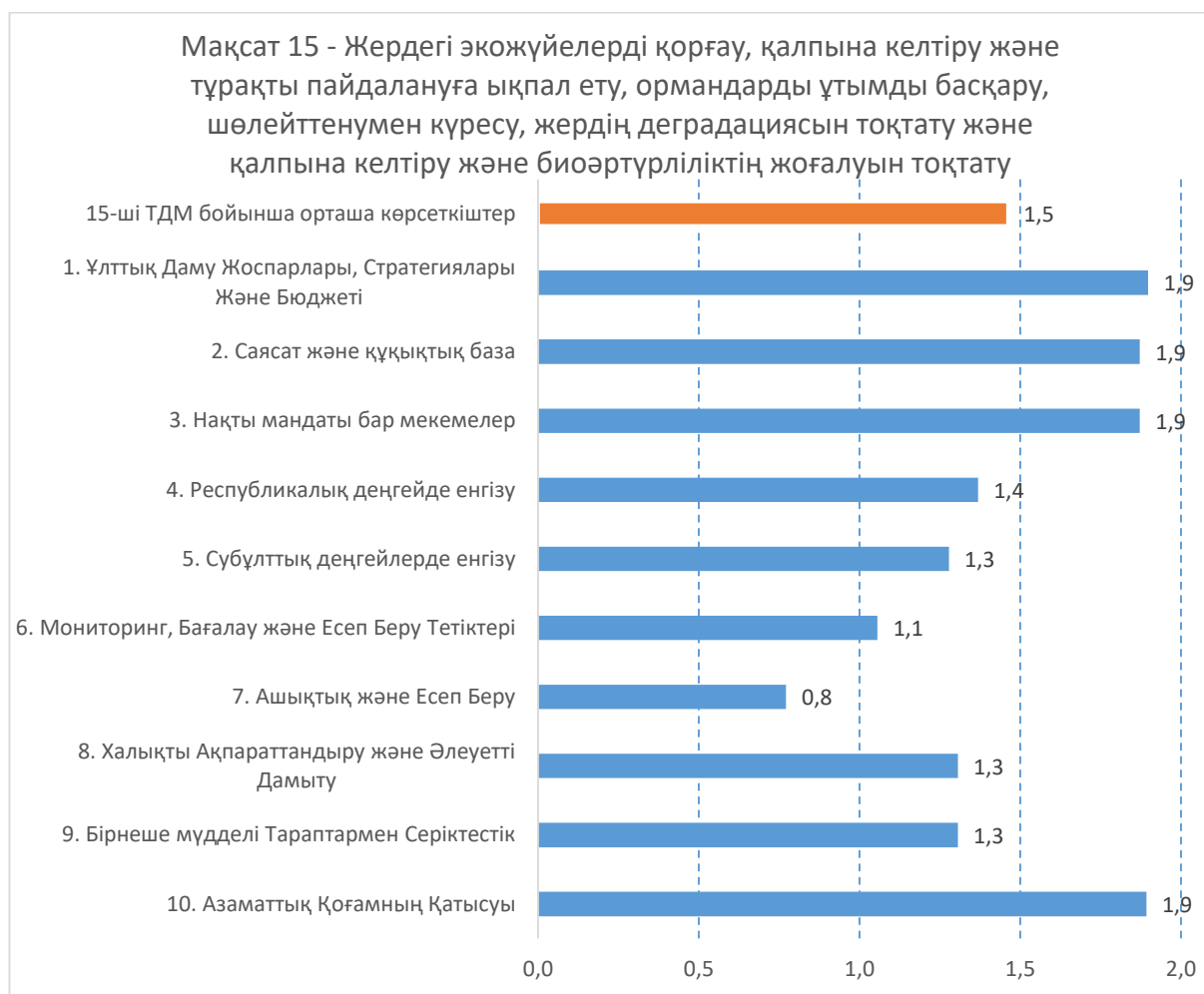
Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Каспий теңізінің экожүйесін сақтауды Тегеран конвенциясы шеңберіндегі көпжақты, халықаралық ынтымақтастық арқылы шешу маңызды.
2. Бұрынғы Арал теңізінің аумақтарын оңалту мәселесі күн тәртібінде қалып отыр!
3. Жеке деңгейде шешілуі керек, әркім суды қорғауы керек.
4. Су ресурстарын сақтау үшін балаларды ерте оқыту бағдарламасын енгізу қажет деп санаймын. Ерте профилактика әдеттерге әкеледі және адам тек су ресурстарына ғана емес, табиғатқа да мұқият болады.
5. Есепте ұсынылған индикаторларды орындау қажет.
6. Каспий теңізіндегі итбалықтарды қорғау.

Мақсат 15 - Жердегі экожүйелерді қорғау, қалпына келтіру және тұрақты пайдалануға ықпал ету, ормандарды ұтымды басқару, шөлейттенумен күресу, жердің деградациясын тоқтату және қалпына келтіру және биоәртүрліліктің жоғалуын тоқтату

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа-29%;

Сарапшылармен консультациялардан кейінгі орташа-29%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Бұл бағытта ғылыми мектеп іс жүзінде жоқ.
2. Азаматтық қоғам жекелеген жобаларды сараптау деңгейінде ғана қатысады.
3. Қазақстанның биоалуантүрлілігі шегірткеден топырақты өңдеу кезінде қолданылатын химиялық заттардан зардап шегеді.
4. Қазақстан Республикасында жаһандық нысаналы міндеттер негізінде биоәртүрлілікті сақтау және орнықты пайдалану саласындағы стратегиялық жоспарды іске асыруды тікелей көздейтін бірыңғай стратегиялық құжат жоқ. Қазақстан биоәртүрлілікті сақтау және орнықты пайдалану саласында тікелей әрекет ететін бес басым халықаралық шарттың тарабы болып табылады.

Осы мақсатта сәтсіздік, Аралдың экожүйесі апатының мысалына қарамастан, практикалық тетіктер жоқ: экономикалық стандарттар, мониторинг және т.б. - өткен жылы Арал мен Балқаш бойынша мақсаттар белгіленді, бірақ нақты және негізделген шараларсыз - әсіресе трансшекаралық ағынды сақтау бойынша.

Осы мақсатқа жету үшін өте әлсіз әрекеттер. Нақты алгоритм жоқ.

Біз Аралдың проблемасымен көптен бері жұмыс істеп келеміз, тәжірибе көрсеткендей, жағдай жақсарып келеді, бірақ толық көлемде емес. Бұл мәселе бойынша көптеген түрлі деңгейдегі іс-шаралар өткізілді. Жердің деградациясы бөлігінде бұл біздің еліміз үшін өте үлкен мәселе, өйткені біз бәріміз өз тарихымызды жақсы білеміз, бұл тың жерлердің көтерілуі, нәтижесінде 90-шы жылдардан кейін біз құнарлы жерлерді көп жоғалттық, өйткені бұл жердің ойланбаған егістігі болды және сәйкесінше бүгінгі күні бізде жердің деградациясы бар. Жердің деградациясы күшейіп, отырғызылған жасыл кеңістіктер кебеді.

Конвенцияның биоәртүрлілікті сақтау мәселелерін сақтау тек номиналды түрде, қағаз жүзінде жүзеге асырылады. Араб Әмірліктерін қаржыландыру аясында шығарылған, яғни біздің елге келіп, осы құстарды атып тастайтын балобиндерге қарасақ, бұл құстар арнайы өсіріліп, олар үшін босатылады. Бүгінгі таңда бірде-бір министрлік табиғатқа жасанды түрде шығарылған осы адамдардың өмір сүруіне дұрыс жауап берген жоқ. Бағдарламалар мен қаржыландыру, соның ішінде Халықаралық бағдарламалар бар, бірақ өмір сүру бөлігінде скрининг жоқ. Ақбөкеннің проблемасы өткір, олардың саны көп, сондықтан біз бұл жануарға аң аулау маусымын ашамыз, бірақ мұнда реттеуші заттар болуы керек, яғни бұл үнемі ату болуы керек, бірақ заңмен реттеледі.

ЕҚТА мен ұлттық парктерде биоалуантүрлілікті сақтау проблемасы табиғатты қорғау заңнамасын бұзу фактілерімен туризмді дамытудың тиімсіз, ашық емес бағдарламаларының дамуы салдарынан өсуде.

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. Мұнда ауыл шаруашылығы министрлігі мен экология министрлігі бірлесіп жұмыс істеуі керек, осы шаралар жергілікті жерлерде жұмыс істеуі үшін бірлесіп шаралар қабылдауы керек. Өкінішке орай, осы бөлімде шешім қабылдайтын негізгі министрліктер арасында сектораралық өзара іс-қимыл жоқ.

Табиғи генетикалық ресурстарды сақтау туралы бізде эндемикалық, сирек кездесетін, жойылып кету қаупі төнген түрлер өте көп, сондықтан биоәртүрлілікті сақтау Конвенциясы бойынша жұмыс өзекті болып қала береді. Бірқатар конвенциялардың сақталуы мен орындалуына мониторинг жүргізу қажет, бұл биоәртүрлілікті сақтау, шөлейттенуге қарсы күрес жөніндегі Конвенция, Картагена хаттамасы, сирек кездесетін түрлердің саудасын бұзу жөніндегі құжаттар. Қазақстан бұл құжаттарға қол қойды, бірақ іске асыру мәселелері ашық күйінде қалып отыр.

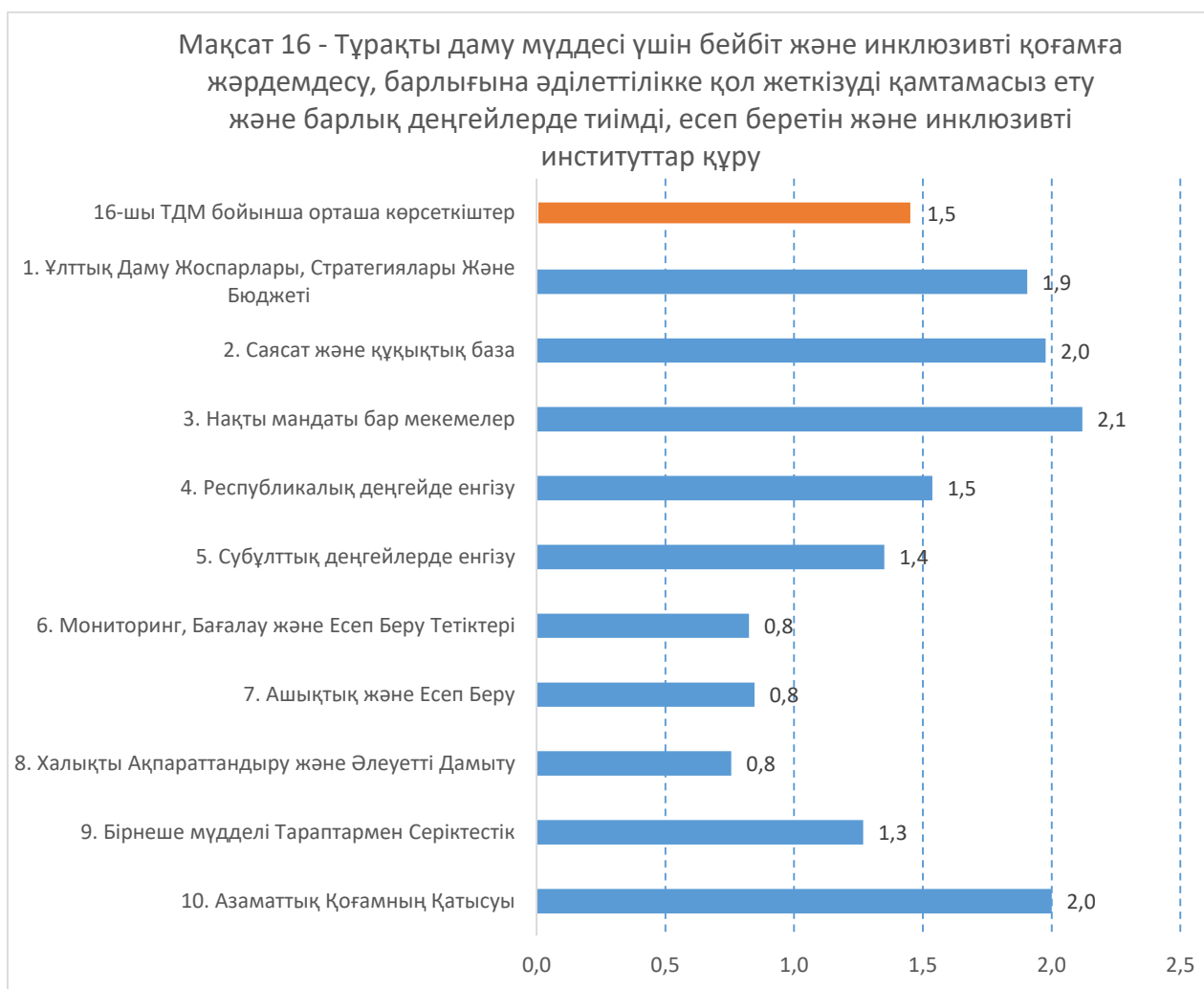
Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Қазақстанда жайылымдық жерлердің 80% - дан астамы тозған. Шөлейттену мәселелері әсіресе Қазақстан үшін ғана емес, жалпы Орталық Азия өңірі үшін де өзекті болып табылады.
2. Табиғи резервацияны сақтайтын биологиялық өнімдерді әзірлеу қажет.
3. Бұл бағыт басым шешімді, ұсынылған индикаторлар бойынша егжей-тегжейлі жұмысты талап етеді.
4. Орман өрттері-туризм қажет азаматтық сектормен жұмыс.

Мақсат 16 - Тұрақты даму мүддесі үшін бейбіт және инклюзивті қоғамға жәрдемдесу, барлығына әділеттілікке қол жеткізуді қамтамасыз ету және барлық деңгейлерде тиімді, есеп беретін және инклюзивті институттар құру

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа мән-29%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа мән-20%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. **Қазақстанда адам құқықтарын, сөз бостандығын, бейбіт жиналыстарды іске асыруда проблемалар бар.** «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы толық көлемде іске асырылмайды. Осы жағдайдың салдарынан біз «қаңтар оқиғаларына» куә болдық.

Азаматтық қоғамды дамыту, іргелі саяси құқықтар мен азаматтық бостандықтарды қамтамасыз ету, құрметтеу және қорғау саласындағы қазақстандық заңнама және құқық қолдану практикасы, оның ішінде сөз және пікір білдіру бостандығы, ар-ождан, дін немесе сенім бостандығы, бейбіт жиналыстар мен бірігу бостандығы, жүріп-тұру бостандығы, өз елін басқаруға қатысу құқығы және тәуелсіз, объективті және әділ сот процесі әлі күнге дейін халықаралық стандарттарға сәйкес келмейді, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі кеңесі, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитеті, басқа да шарттық органдар мен БҰҰ-ның арнайы рәсімдері Қазақстан Республикасына бірнеше рет көрсеткен. Соңғы бір-екі жылда мемлекеттік органдар бұл мәселелерді белсенді түрде талқылай бастады, бірақ әзірге ешқандай нәтиже жоқ.

Қазақстанның рейтингтерін қарау жеткілікті: World Justice Project құқық үстемдігі индексі бойынша бізде 128 елдің ішінен 62 орын бар (2020 жылы), ал 2021 жылы халықаралық кәсіподақтар конфедерациясының еңбекшілердің құқықтарын сақтау жөніндегі жаһандық индексі бойынша Қазақстанның рейтингі – 5, яғни «құқықтар кепілдігінің болмауы» деген атпен ең нашар рейтингтердің бірі. Үздік рейтинг – 1. Ең нашар-5+ 2021 World Press Freedom Index-50.28, яғни 180 елдің 155-і, 2020 жылғы демократияны дамыту индексі The Economist Company, «Economist» журналы 167 елдің 127-сі, сайлау процестері мен саяси плюрализмге қатысты апатты жағдай және азаматтық бостандық мәселелері атап өтілді. Ал, 2021 жылғы Freedom House рейтингінде Қазақстан еркін емес елдерге қатысы бар.

Адам құқықтарын, сөз бостандығын, бейбіт жиналыстарды жүзеге асыруда өте күрделі проблемалар бар. Бейбіт жиналыстар туралы қабылданған заң халықаралық стандарттарға сәйкес келмейді, хабарлама емес, рұқсат беру сипатында қалды. Азаматтық қоғамды дамыту бойынша азаматтық кеңістік айтарлықтай тарылуда. Бүгінгі таңда коммерциялық емес ұйымдарды құруға қатысты мүлдем кемсітушілік нормалар, бұл ақылы тіркеу, таратудың қиын процесі, қаржыландыру және салық салу мәселелері, дұрыс емес, объективті емес және азаматтық қоғамның дамуына кедергі келтіретін шетелдік қаржыландыру бойынша қосымша есептілік, сондай-ақ қайырымдылық мәселелері. Егер соттардың тәуелсіздігін айтсақ, бұл Қазақстандағы мифтік ұғым. Соңғы уақытта Қазақстанда қоғамдық бақылауға құқықтарды қамтамасыз ету бойынша жағдай тарылуда. Қабылданатын, сәндік сипаттағы заңнамадағы өзгерістер проблемаларды жүйелі шешуге әсер етпейді, халықаралық бастамалар бойынша мониторинг заңнаманың және өзара іс-қимылдың, азаматтық қоғаммен тәжірибенің өзі халықаралық стандарттарға сәйкес келмейтінін көрсетеді. Консультативтік-кеңесші орган, Адами өлшем бойынша диалог алаңы жұмыс істейді және сол жерде диалог бар, бұл жақсы, бірақ бүгінгі күні оның әсері айтарлықтай төмендеді және осы кеңесші орган шеңберіндегі шешім шешім қабылдау процесіне іс жүзінде әсер етпейді. Қоғамдық кеңестерге сәйкес дәл осылай айтуға болады, қоғаммен өзара әрекеттесуді және қоғамның аймақтық және ұлттық деңгейде шешім қабылдау процесіне әсерін қамтамасыз етуі керек құрылған құрылым, мұның бәрі кеңестерді қалыптастыру процедурасы болып табылады. мүлдем аффилиирленген. Жұмыс тобын мемлекеттік орган құрады, содан кейін бұл жұмыс тобы Қоғамдық кеңес мүшелерін таңдайды,

сондықтан жалпы Бұқарада Қоғамдық кеңестер мемлекеттік органдар жанындағы еліктеу консультативтік-кеңесші орган болып табылады және жұртшылықтың мүдделерін ілгерілету мақсатын орындамайды, сондықтан бәрін түбегейлі өзгерту керек.

2. Кемелердің инфрақұрылымдық қол жетімділігі қазіргі уақытта күрделі жөндеуді қажет етеді. Мүгедектігі бар адамдарға қол жеткізу қиын. Процестерге қашықтан қатысуға арналған сайттар мен мобильді қосымшалар Зағип және нашар көретін азаматтарды пайдалану ыңғайлылығына бейімделмеген. Естімейтін және нашар еститін азаматтар қатысатын процеске сурдоаудармашылар әрдайым қосыла бермейді. Сот төрелігіне қол жеткізуді қамтамасыз ету қажет деп санаймын. Дұрыс емес шешім бірқатар шағымдарға, жалпы халықтың наразылығына әкеледі.

Мәселені жан-жақты зерттеуге қатысатын мәселелерді қарастыру қажет деп санаймын, бір судья адамның бүкіл өмірін шешеді.

Осы уақытқа дейін мектептерде инклюзивті білім беру, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық қолдау жоқ. Білім беру жүйесінде маңызды компонент жоқ - әлеуметтік педагог, оның функцияларын қазіргі уақытта оқытылмаған кадрлар, пән мұғалімдері орындайды. Мемлекеттің ақылы білім беру қызметтерін көтермелеуінде айқын орамның болуы маңызды.

3. Сот жүйесі жоғары деңгейде жемқор болып қала береді.

4. Тегін заң консультацияларының болуы туралы халықты хабардар ету жоқ.

Алимент туралы өтінішті қарапайым түрде жазу үшін бізге жиі жүгінеді. Біз үлгіні береміз өтініш және тегін адвокат беру туралы өтініш. 2 топтағы мүгедектің жалғыз тұрғын үйін көшіру туралы жағдай болды, бірінші және екінші инстанция көшіру туралы өтініш шығарды, адам бізге келді. Біз кеңес бердік және Жоғарғы Сотқа тегін адвокат бөлу туралы өтініш жазуға көмектестік, нәтижесінде сот шешімінің күшін жойдық, адамның пәтері қалды, соңында банк мүгедек арбашыға барлық қарыздарын есептен шығарды. Нәтижесінде соттар мен басқа да құқық қорғау ұйымдарында тегін консультациялардың бар екендігі туралы ақпарат берілмейді деген сұрақ туындайды, өйткені әркімде адвокат жалдауға ақша жоқ, бірақ қарапайым заттар бар, заңды түрде белгіленген тәртіпте заң көмегін тегін көрсететін үлгі бар.

- ТДМ-нің оң нәтижелері/жетістіктері қандай?

1. Адам құқықтары адамдарды назарға алады. Адам құқықтары мәселелері, әсіресе 2022 жылғы қаңтардағы Қазақстандағы оқиғалардан кейін күн тәртібіне аса өзекті болып отыр. Үкім шығармай қамауда ұсталған ұсталғандармен мәселелер өзекті және шешілмеген күйінде қалып отыр. Көпжақты диалог үшін Үкімет, Парламент және азаматтық қоғам арасындағы өзара іс - қимыл мақсаты болып табылатын және ҚР Сыртқы істер министрлігі модерациялайтын «Адами өлшем жөніндегі диалог алаңы» консультативтік-кеңесші органы - диалог алаңы бар.
2. Азаматтық қоғам Қазақстанда адам құқықтары мәселелері бойынша тұрақты мониторинг жүргізеді, әмбебап мерзімді шолу үшін материал дайындайды, сондай-ақ БҰҰ-ны қоса алғанда, әртүрлі ұлттық және халықаралық аландарда тұрақты зерттеулер, талдамалық баяндамалар мен баяндамалар жүргізеді.
3. Қазақстандық ҮЕҰ түрлі халықаралық коалициялар мен платформаларда белсенді жұмыс істейді. Осы реформалар мен Конституцияға түзетудің қабылдануы жақсы

өзгерістерге үміт береді. Алға жылжу, жаңа өзгерістер бар, бірақ мақсатқа жету үшін кішкене қадамдар жасаймыз. Ювеналды сот үшін Бала құқықтары туралы ереже әзірленді.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Қазақстан үшін көші-қон мәселелері, әсіресе Ауғанстандағы жағдайдан және Ресей-Украина арнайы операциясынан кейін өткір болып отыр.
2. Кемсітушілікке қарсы заң, сондай-ақ адам құқықтары жөніндегі комитет шешімдерінің орындалуын бақылайтын институт құру есебінен азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні іске асыру қажет.

Мемлекеттік бағдарламалардың мониторингі және мемлекеттік бюджеттің ашықтығы

1. 2022 жылғы конституциялық реформа барлығына сот төрелігіне қол жеткізуді қамтамасыз етуге және осы мақсаттың басқа да міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.
2. Сот төрелігіне қол жеткізу ғана емес, соттардың паракорлар мен әуесқойларсыз әділ, әлеуметтік-жауапты жұмысы да маңызды.
3. Азаматтық қоғам ұйымдары үшін есеп беру рәсімдері мен жұмыс істеу шарттарын жеңілдету.
4. Шағын және орта бизнес үшін бәсекелестікті және олардың тұрақтылығын дамыту үшін алғашқы үш жылда жеңілдікпен жұмыс істеуге жағдай жасау.
Сот төрелігіне қол жеткізуді, есеп беретін институттар құруды және т.б. қамтамасыз ететін ҚР НҚА-ны сақтау орындалмайды, сондықтан осы салада НҚА-ның орындалуына мониторинг жүргізу қажет, әлсіз жақтары, содан кейін біздің олқылықтың қай жерде екені анық болады.
5. Көші-қон процестері, білім беру және басқалары бойынша халықаралық шарттарды сақтау, өйткені көпшілігі жұмыс істемейді, осы шарттардың іске асырылуына мониторинг пен бағалау жүргізу қажет.

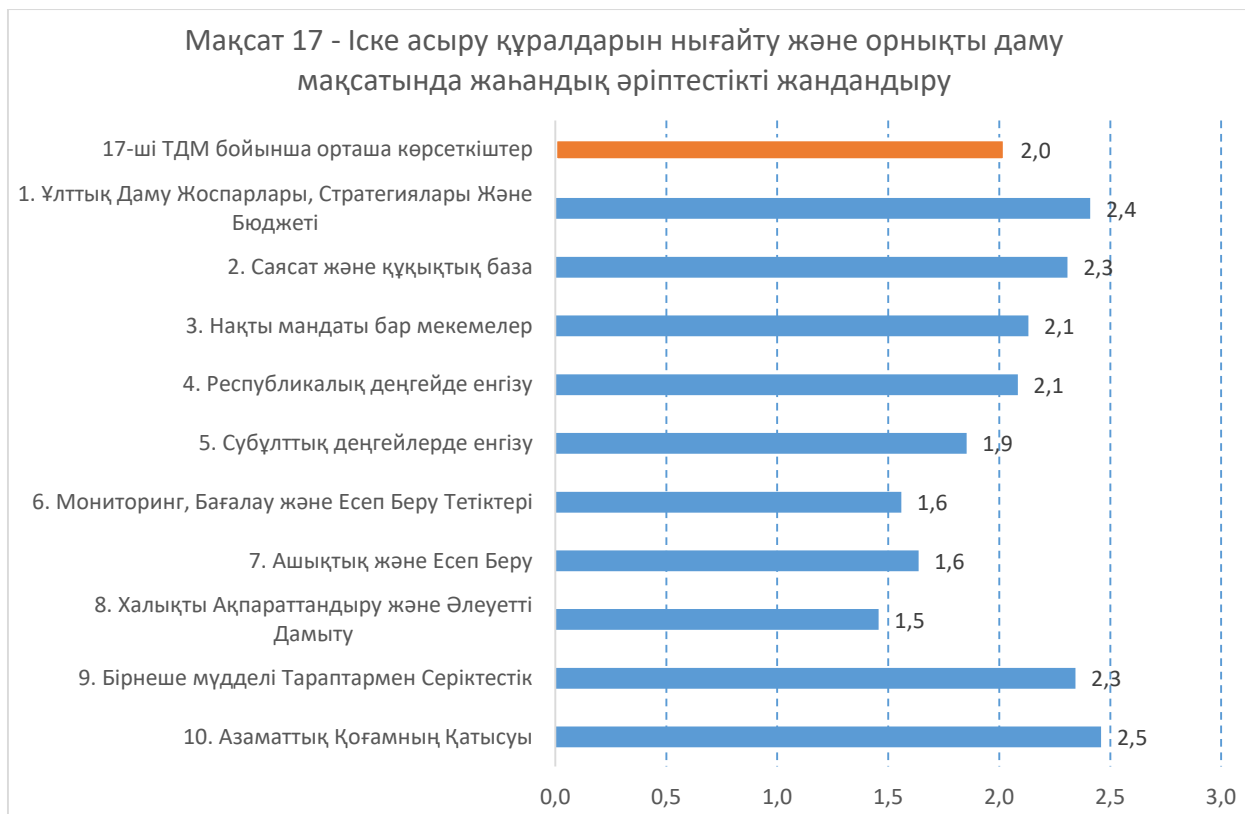
Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Халықтың құқықтық сауаттылығын үнемі жоспарлы түрде арттыру, мемлекеттің басым міндетіне қою. Халықтың жауапкершілігін арттыру.
2. Қарапайым азаматтардың қажеттіліктеріне жауап бере алатын" еститін " мемлекет тұжырымдамасын енгізуді күшейту;
3. Азаматтардың қашықтан қатысу мүмкіндігі мен таңдауы болуы үшін барлық мемлекеттік институттар жұмысының цифрлық қолжетімділігін қамтамасыз ету;
4. Мүгедектігі бар адамдар арасындағы цифрлық сауатсыздықты олардың мүмкіндіктерін кеңейту үшін оқыту арқылы жою;

Мақсат 17 - Іске асыру құралдарын нығайту және орнықты даму мақсатында жаһандық әріптестікті жандандыру

Сауалнама нәтижелері бойынша орташа-40%;

Сарапшылармен кеңескеннен кейінгі орташа көрсеткіш-40%;

- Нақты ТДМ іске асыру кезінде қандай сын-қатерлер бар?

1. Көптеген халықаралық шарттардың ратификацияланғанына қарамастан, прогресс аз деп бағаланады, өйткені адам құқықтары саласындағы ратификацияланған халықаралық шарттар бойынша халықаралық міндеттемелерді орындау саласында БҰҰ немесе ЕҚЫҰ ДИАҚБ-ның шарттық органдары мен Арнайы рәсімдері көрсететін күрделі проблемалар бар. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасына жеке шағымдар бойынша шарттық органдардың шешімдерін орындамайды (ал мұндай шешімдердің 60-тан астамы). Прогресс аз, өйткені бұл диалогтың нәтижелері (азаматтық қоғаммен мемлекет) көптеген есептерден, баяндамалардан, азаматтық қоғамның тәуелсіз ұйымдарының аналитикалық жазбаларынан туындайтын көп нәрсені қалайды.
2. Өндіруші салалардың ашықтығы бастамасы - бүгінгі күні бізді келесі валидация кезінде бұл бастамадан алып тастауға болады, өйткені Қазақстан онымен жұмыс істеуді және оны сақтауды тоқтатты, осы бастама бойынша ұлттық жылдық есеп әлі жоқ. Осы бастама шеңберінде мемлекеттік органдардың, өндіруші компаниялар мен қоғамдық ұйымдардың өзара іс-қимылына елеулі мәселе бөлінеді. Құрылған мүдделі Тараптардың ұлттық кеңесі, позитивті ұзақ жұмыс істейтін орган, қазіргі уақытта тек 2 рет жиналды және іс жүзінде шешім қабылдамайды, жұмыс тоқтады, стандарттарға сәйкес келмейді. Қазақстан Үш жылдан бері OGP-ге қосылғысы келетінін, басқару бойынша ашық Мемлекеттік әріптестік, бірақ ол жерден ешқандай

жолмен өте алмайтынымызды, бізде азаматтық қатысу және азаматтық қатысу үшін жағдайлар қамтамасыз етілмегенін, өзгерістер енгізе алмайтынымызды, жағдай өте қайғылы екенін мәлімдеді. Соңғы үш жылда біз терроризмді, соғысты және ақшаны жылыстатуды қаржыландыруға қарсы іс-қимыл мәселелерімен айналысамыз, коммерциялық емес ұйымдармен байланысты компонент бар, ол барлық КЕҰ-ны бақылау мүмкін емес, тек қауіпті салаларды бөліп, ұйымдар өздерінің осалдығы мен тәуелсіздігін түсініп, осы осалдыққа төтеп бере алатындай жағдай жасауға тырысу керек дейді бізде қамтамасыз етілмеген, ФАТФ-ты дұрыс түсінбеу аясында шетелдік қаржыландыру, ҮЕҰ Дерекқоры мәселелері қабылданды, банк заңнамасы шеңберінде КЕҰ-ның барлық банктік операциялары ықтимал қауіпті деп танылды, бұл кемсітушілік фактор болып табылады, мұнда прогреспен өте қиын.

- ТДМ-нің он нәтижелері/жетістіктері қандай?

Қазақстан халықаралық әріптестікті дамытуға ұмтылуда. Қазақстан даму мақсатында ресми көмек көрсету жөніндегі ел ретінде өз міндеттемелерін орындай бастайды. Тиісті заң қабылданып, KazAID даму агенттігі құрылғаннан кейін Қазақстан ТДМ 17 мақсаты негізінде даму мәселелері бойынша басқа елдермен қарым-қатынасты дамытады. Азаматтық қоғам сонымен қатар ел ішінде де, одан тыс жерлерде де көпжақты серіктестікті дамытуға тырысады. Соңғы бірнеше жылда мемлекет түрлі диалог алаңдарын, қоғамдық кеңестерді, жұмыс топтарын және т.б. құру арқылы азаматтық қоғаммен институционалдық және практикалық диалогты жандандырды. Қазақстан Республикасы жаһандық және өңірлік ұйымдарға (БҰҰ, ЕҚЫҰ, ШЫҰ, ЕАЭО және т. б.) қолда бар мүшеліктен басқа, бірқатар басқа халықаралық ұйымдар мен топтарға, соның ішінде ЭЫДҰ, ФАТФ және тіпті, мүмкін Еуропа Кеңесі.

- Policy changes / policy dialogue/advocacy үшін қандай ұсыныстар бар?

Заңнаманы жақсарту:

1. Қазақстанға жаһандық әріптестікті нығайту.
2. Тек тұрақты және халықаралық жобаларды дамыту.
3. Гендерлік және жыныстық зорлық-зомбылықты жою мәселесі бойынша адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияға ең жақсы тәжірибелерді қабылдау және одан әрі ілгерілеу үшін қосылыңыз.
4. Халықаралық ынтымақтастық пен үйлесімді бейбіт даму бағытын тағы бір рет белгілей отырып, әлі қосылмаған халықаралық шарттарға қосылыңыз.

Халықтың хабардарлығы және қатысу мәселелері

1. Азаматтық секторға әлсіз деңгейде жұмыс істеу және түсіндіру, байыпты түрде өрістетуге қажет.
2. Азаматтық қоғам институттарына байыпты қарау (әлеуметтік шиеленісті болдырмау үшін қолыңызды импульсте ұстау). Халықаралық шарттарды жүзеге асыру мәселелерінде азаматтық қоғаммен белсенді ынтымақтасу;
3. Адам құқықтарының әртүрлі мәселелері бойынша халықаралық арнайы баяндамашыларды сараптамалық бағалаулар мен енгізуге арналған ұсынымдар үшін шақыру;
4. Әрине, кем дегенде Азиялық деңгейде халықаралық шарттармен реттелуі тиіс халықаралық қатынастарды дамыту.
5. Қазақстанның халықаралық қатысуы, оны орналастыру бөлігінде бәрі жақсы көрінеді, жалғыз нәрсе-бұл барлық уағдаластықтар мен уәделерді одан әрі имплементациялау және іске асыру, бұл сыртқы ортадағы имидж бен позицияны жақсарту деңгейінде ғана емес, біз үшін, біздің еліміз үшін нәтижелер болуы үшін.